

**Universiteit
Leiden**
Geesteswetenschappen

Baudet gaat voor iets Wilders

Hoe grammaticale kenmerken van speeches van Baudet laten zien dat hij toch echt een man van het volk is

Masterscriptie MA Neerlandistiek (20 ECTS)
Faculteit Geesteswetenschappen
Universiteit Leiden

Fenne van den Hoogenband (s2091267)
fenne_hoogenband@hotmail.com

Francisca Jungslager & Maarten van Leeuwen

Januari 2019

Samenvatting

Taal beïnvloedt de manier waarop wij naar de werkelijkheid kijken en roept oordelen en associaties op. Om deze reden is taal een belangrijk middel voor politici: zij kunnen taal inzetten voor hun eigen succes. Zeer succesvolle politici van de laatste jaren zijn die met een populistische inslag. In dit onderzoek komen taal en populisme samen, in de vorm van een analyse van de grammaticale kenmerken van speeches van Baudet, een nieuwe politicus in de Tweede Kamer en tevens een zogenaamde populist. Ter introductie van het begrip populisme wordt allereerst getracht dit zeer brede begrip iets meer vorm te geven, waaruit zal blijken dat er twee duidelijke kernwaarden zijn: de populist zegt voor het volk te spreken en stelt dat volk centraal, en de populist presenteert zich als anti-elitair. Een derde kenmerk dat belangrijk is, zeker ook in het geval van Baudet, is dat de populist een specifieke groep van de samenleving probeert uit te sluiten. Na afbakening van dit begrip wordt overgestapt naar de taal van de populist, want bestaat er eigenlijk wel zoiets als populistisch taalgebruik? Uit de onderzoeken die besproken worden zal blijken dat er inderdaad sprake is van terugkerende, talige elementen, maar dat deze wel voornamelijk gebaseerd zijn op de taal van Wilders, en deels de taal van Trump, zeker wanneer het grammatica betreft, want hierover is nog niet veel geschreven. Dit is een nadeel van dit onderzoek, maar maakt dit onderzoek tegelijkertijd des te interessanter, want de resultaten laten zien dat een onderzoek naar grammaticale elementen zeker vruchtbaar kan zijn. De speeches van Baudet werden geanalyseerd op basis van een zelf samengestelde, grammaticale checklist, waarin voornamelijk grammaticale elementen voorkwamen die interessant waren gebleken voor Wilders. Uit de resultaten blijkt dat Baudet graag spreekt in vrij korte zinnen, die vaak een retorische vraag vormen, weinig bijzinnen bevatten, juist veel (lange) parallelismen laten zien en weinig complementatie. Deze grammaticale kenmerken werden ook voor Wilders gevonden in eerdere onderzoeken, en houden verband met verschillende eigenschappen van taal, zoals de begrijpelijkheid ervan, overtuigingskracht en feitelijkeheid. Deze eigenschappen van taal laten zien dat Baudet, ondanks zijn elitaire uitstraling, de taal van het volk spreekt, zoals goed past binnen het straatje van de populist: wanneer je inhoudelijk stelt voor het volk te spreken, moet de bijbehorende taal begrijpelijk en helder zijn voor dat volk, en dus niet elitair. Bij eventueel vervolgonderzoek zou gekeken kunnen worden naar de grammatica van andere politici, zowel populistisch als niet populistisch, en zou er een groter corpus voor Baudet bij de studie betrokken kunnen worden.

Inhoudsopgave

SAMENVATTING	3
HOOFDSTUK 1 INLEIDING	5
HOOFDSTUK 2 POPULISME	6
2.1 WAT IS POPULISME?	6
2.2 POPULISME BIJ BAUDET	10
HOOFDSTUK 3 POPULISTISCH TAALGEBRUIK	11
3.1 HET ONDSCHIEDEN VAN TALIGE KENMERKEN	11
3.1.1 <i>Een talige checklist</i>	11
3.1.2 <i>Waarom grammatica?</i>	13
3.2 KENMERKEN VAN POPULISTISCH TAALGEBRUIK	14
3.3 POPULISME EN POPULISTISCH TAALGEBRUIK IN SAMENHANG	16
HOOFDSTUK 4 METHODE EN ANALYSE	17
4.1 CORPUS	18
4.2 METHODE	19
4.2.1 <i>Hoofdzintype</i>	19
4.2.2 <i>Hoofdzin/bijzin</i>	20
4.2.3 <i>Complementatie</i>	20
4.2.4 <i>Parallellisme</i>	21
4.3 ANALYSE	22
4.3.1 <i>Algemene gegevens</i>	22
4.3.2 <i>Analyse hoofdzintype</i>	22
4.3.3 <i>Analyse hoofdzin/bijzin</i>	23
4.3.4 <i>Analyse complementatie</i>	24
4.3.5 <i>Analyse parallellisme</i>	24
HOOFDSTUK 5 RESULTATEN	25
5.1 RESULTATEN HOOFDZINTYPE.....	25
5.2 RESULTATEN HOOFDZIN/BIJZIN.....	26
5.3 RESULTATEN COMPLEMENTATIE	27
5.4 RESULTATEN PARALLELLISME	28
5.5 RESULTATEN IN SAMENHANG	30
HOOFDSTUK 6 DISCUSSIE EN CONCLUSIE	31
6.1 DISCUSSIE	31
6.2 CONCLUSIE.....	32
LITERATUUR	33
BIJLAGE I t/m V	

Hoofdstuk 1 | Inleiding

Over de taal van politici wordt veel geschreven, en niet alleen in de media. Wetenschappers houden zich er ook graag mee bezig, zoals Kuitenbrouwer (2012)¹:

Charisma kan wel een wapen zijn, maar niemand weet precies hoe je het bedient. Het enige geleide wapen waar een politicus over beschikt, is taal. Een succesvolle politicus is een succesvolle taalgebruiker.

De Bruijn (2011), start zijn boek over de macht van taal in de politiek zelfs met een hele opsomming aan redenen waarom taal er in de politiek zoveel toe doet. Zo beïnvloedt taal onbewust de manier waarop we naar de werkelijkheid kijken. Dit illustreert De Bruijn aan de hand van een onderzoek, waarin groep 1 een verhaal leest, waarin misdaad wordt beschreven als een roofdier, en waarin groep 2 leest over een misdaad als virus. Hierna blijkt dat groep 1 (roofdier) op jacht wil gaan en de misdaad wil aanpakken door strengere handhaving, waar groep 2 (virus) juist vanuit de bron wil bestrijden en de oorzaken van misdaad wil aanpakken. Een opvallend detail van dit onderzoek is dat in beide verhalen slechts één keer wordt verwezen naar het roofdier en het virus. Aan het einde krijgen de deelnemers ook nog de vraag waarop zij hun plan van aanpak baseren. Het antwoord is unaniem: op de misdaadcijfers uit het verhaal. Taal heeft de deelnemers onbewust beïnvloed.

Taal beïnvloedt niet alleen de manier waarop mensen naar de werkelijkheid kijken, taal roept ook oordelen en associaties op met betrekking tot een bepaald onderwerp. 'Het maakt heel veel uit hoe we iets benoemen,' stelt De Bruijn (2011, p. 14). Zo kun je spreken over een meldpunt of een kliklijn, over een vrijheidsstrijder of een terrorist, over modernisering of een reorganisatie. Deze woordparen betekenen in principe hetzelfde, maar daarbij kent het ene woord een meer positieve en het andere woord een meer negatieve connotatie. Van Leeuwen omschrijft dit principe in zijn proefschrift als 'stilistische varianten die weliswaar hetzelfde object of dezelfde stand van zaken in de werkelijkheid beschrijven, maar die niet semantisch uitwisselbaar zijn' (2015, p. 14). Dit gaat bijvoorbeeld ook op voor de welbekende vraag: 'Is het glas voor jou halfvol of halfleeg?', waarbij een halfvol glas een positieve connotatie kent en een halfleeg glas juist een negatieve. En zo zijn er nog meer voorbeelden te noemen: een rijkschool met 'een slagingspercentage van 75%' wordt als aantrekkelijker beschouwd dan een rijkschool met 'een zakkans van 25%' (Van Leeuwen, 2015, p. 15) en als het ministerie van Financiën minder aanvragen voor extra budget wil ontvangen, kan er beter gesproken worden van 'een negatief begrotingstekort' dan 'een begrotingsoverschot' (Van Leeuwen, 2015, p. 13).

Taal kan er dus voor zorgen dat een bepaald onderwerp meer aandacht krijgt en beïnvloedt de kijk op de werkelijkheid en oordelen over een bepaald onderwerp. Dit kan, zeker voor politici, van groot strategisch belang zijn (De Bruijn, 2011). Een hot topic in de wetenschap is de taal van de populist, want waar hebben zij hun populariteit aan te danken? In hoeverre speelt taal hierin een rol? Hierover wordt geschreven in het eerder genoemde boek van Kuitenbrouwer (2012) met de titel: 'De woorden van Wilders en hoe ze werken'. Wilders is een populist, daar zijn de media en wetenschappers het over eens, maar hoe zet hij zijn taal precies in om mensen te overtuigen? Van Leeuwen (2012; 2015) deed hiernaar onderzoek en legde zo verscheidene eigenschappen van de taal van Wilders bloot. Zo zou hij veel bepaalde lidwoorden en bijvoeglijke naamwoorden gebruiken en hyperbolen en retorische stijlmiddelen inzetten, zoals de metafoor en de anafoor. Uit de onderzoeken van Van Leeuwen naar het

¹ Bron zonder paginanummer

taalgebruik van Wilders kwamen onder andere ook interessante grammaticale bevindingen naar voren, zoals de rol van het type hoofdzin, de afwisseling van hoofdzinnen en bijzinnen, het gebruik van complementatie en het voorkomen van parallelismen als eigenschappen die gezamenlijk een bijdrage kunnen leveren aan het feit dat de taal van Wilders als ‘helder’ beoordeeld wordt (Van Leeuwen, 2015). Dat deze bevindingen nuttig zijn, draagt bij aan de oproep van Van Leeuwen (2015) om ook eens grammaticale elementen van politieke taalgebruikers te onderzoeken, want vaak zijn deze ondervertegenwoordigd en wordt in de combinatie politici en taal liever gekeken naar retorische stijlmiddelen of lexicale elementen van taal.

In navolging hiervan doe ik onderzoek naar de grammaticale elementen van een nieuwe populist in Nederland, Thierry Baudet. Naar het taalgebruik van Baudet is, het nieuws buiten beschouwing gelaten, nog zeer weinig onderzoek gedaan, zeker in combinatie met grammatica. Dit komt wellicht doordat Baudet pas heel kort geleden in de Tweede Kamer plaatsnam met zijn partij Forum voor Democratie. Toch is hij al vaak onderwerp van gesprek en groeit de aanhang voor zijn partij gestaag. Dit maakt Baudet een interessante hoofdpersoon voor mijn onderzoek, waarin grammaticale kenmerken en populisme samenkomen. Middels deze scriptie tracht ik de volgende hoofdvraag te beantwoorden:

In hoeverre stroken de grammaticale kenmerken van speeches van Baudet met de taal van het populisme?

Ik zal de hoofdvraag van dit onderzoek beantwoorden door allereerst in hoofdstuk 2 het begrip populisme uit te werken, waarna ik een voor dit onderzoek te hanteren definitie van populisme noem. Vervolgens zal ik mij in hoofdstuk 3 toespitsen op populistisch taalgebruik, door in eerste instantie uiteen te zetten hoe talige kenmerken überhaupt onderscheiden kunnen worden en vervolgens te laten zien wat dan grammaticale eigenschappen lijken te zijn van populisme. In hoofdstuk 4 beschrijf ik vervolgens de methode aan de hand waarvan ik mijn onderzoek heb uitgevoerd om in hoofdstuk 5 de bijbehorende resultaten te presenteren. De scriptie eindigt met hoofdstuk 6, dat gevormd wordt door een discussie en natuurlijk conclusie.

Hoofdstuk 2 | Populisme

Onderzoeken naar populisme starten vrijwel allemaal met een definitie van het begrip populisme². Dit zal ik ook doen in paragraaf 2.1. Het gaat in dit onderzoek om populisme in het (extreem)rechtse spectrum. Hoe deze soort populisme gelinkt is aan Baudet beschrijf ik in paragraaf 2.2.

2.1 Wat is populisme?

‘Wat is populisme?’ is de toepasselijke titel van het boek van Müller dat in 2017 verscheen. Een jaar later heeft de wetenschap hier nog geen eenduidig antwoord op. In deze paragraaf komen definities van populisme uit verschillende onderzoeken ter sprake, waarin duidelijke overeenkomsten te bespeuren zijn, maar ook een aantal verschillen. Deze worden besproken, waarna een voor dit onderzoek te hanteren definitie volgt.

² Ik blijf het begrip ‘populisme’ hanteren door het gehele onderzoek heen, maar daarmee staat dus de definitie die in paragraaf 2.1 beschreven staat en geen algemene definitie.

Reisigl houdt zich in 2006 voornamelijk bezig met de vraag of populisme nu geassocieerd kan worden als ideologie of als een politieke communicatiestijl. Het affix '-isme' doet vermoeden dat er sprake is van een ideologie, maar Taguieff (in Reisigl, 2006) bracht hier in 2003 al tegenin dat populisme geen ideologie op zich is, maar een politieke communicatiestijl die betrekking kan hebben op verschillende ideologieën, zoals het nationalisme. Reisigl (2006) bouwt hierop voort door te stellen dat er ook niet gesproken kan worden van een ideologie, wanneer er verschillende soorten van bestaan met onderling gedeelde kenmerken, maar ook kenmerken die niet overeenkomen, zoals bijvoorbeeld bij het onderscheid tussen links- en rechtspopulisme het geval is. Toch zijn er nog steeds onderzoeken waarbij populisme wordt benaderd als ideologie, zoals in het onderzoek van Rooduijn en Pauwels (2011) en het nog recentere onderzoek door Engesser, Ernst, Esser en Büchel (2017). Rooduijn en Pauwels (2011) plaatsen hierbij wel de kanttekening dat ze populisme niet beschouwen als een "volle" ideologie, zoals liberalisme of socialisme. Ze spreken hier liever over 'a thin ideology' (p. 1273), die volgens hen bestaat uit twee componenten: 'people-centrism' en 'anti-elitism'.

Jagers en Walgraven (2007) benaderen voor hun onderzoek populisme als een communicatiestijl, en dus niet als ideologie. Ook zij maken een onderscheid tussen twee soorten populisme: "dun" en "dik" populisme. Het "dunne" populisme kan omschreven worden als 'een politieke communicatiestijl, waarbij politici een beroep doen op het volk³'. Hier bestaat het "dunne" populisme dus slechts uit één component, in plaats van uit twee, zoals bij Rooduijn en Pauwels (2011). Het "dikke" populisme kent daarbovenop nog twee kenmerken, namelijk tegen het establishment zijn en het uitsluiten van bepaalde bevolkingsgroepen. De onderzoekers noteerden voor alle Belgische politici aan de hand van optredens op tv uitspraken die in de drie categorieën vielen en gaven daarbij ook het label 'positief', 'neutraal' of 'negatief' mee. Hoe meer 'negatief' gelabelde uitspraken, hoe populistischer bijbehorende partij geacht werd. De partij die verreweg het hoogste scoorde op de populismemeter was de partij Vlaams Blok⁴. De grootste uitschieter vindt plaats in de categorie 'uitsluiting'. Vlaams Blok scoort hier 71 procent tegenover een percentage van 11 procent als één-na-hoogste percentage. Door middel van de analyses stellen de onderzoekers vast dat er vier soorten populisme kunnen bestaan:

- empty populism (beroep op het volk);
- excluding populism (beroep op het volk en uitsluiting);
- anti-elitist populism (beroep op het volk en tegen elite);
- complete populism (beroep op het volk, uitsluiting en tegen elite).

Vlaams Blok bleek de enige partij uit de vierde categorie, de rest van de partijen bevindt zich, volgens de onderzoekers, in het 'empty populism'.

Studies als die van Van Kessel en Castelein (2016) laten zien dat partijen uit de derde, bovenstaande categorie – 'anti-elitist populism' – ook bij linkspopulisme zouden passen. Van Kessel en Castelein (2016) keken specifiek naar het gedrag van Geert Wilders en Emile Roemer op Twitter, twee politici, waarvan de één als rechtspopulist omschreven zou kunnen worden (Wilders, PVV) en de ander als linkspopulist (Roemer, SP). Een opvallend resultaat hiervan is dat voor Wilders de percentages voor

³ De term 'het volk' zal in deze scriptie vaker terugkomen. Het gaat hier niet om de letterlijke definitie van 'volk', maar de populistische inslag die ermee gepaard gaat. Populisten proberen door middel van deze aanduiding te spreken van een homogene groep mensen, waarbij dus automatisch ook anderen worden buitengesloten. Want: wie behoren er dan tot 'het volk'? Zo sprak Trump in zijn campagnespeech van 2016: 'Het enige wat echt telt, is eenwording van het volk – want die andere mensen stellen niks voor.' (Müller, 2017) Ik heb ervoor gekozen door de gehele scriptie geen haakjes te hanteren voor 'het volk', tenzij er sprake is van een zelfnoemfunctie.

⁴ Nu: Vlaams Belang

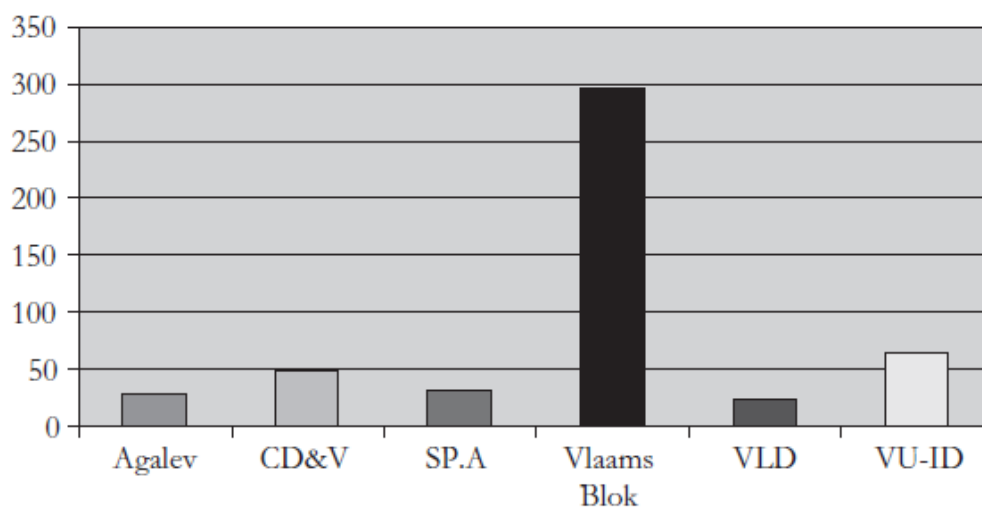
kritiek op de Europese Unie en de media hoger uitvallen, terwijl Roemer juist meer kritiek lijkt te hebben op de economische elites⁵. Engesser et al. (2017, p. 1122) onderschrijven dit verschil tussen links- en rechtspopulisme: ‘there is empirical indication that the economic elite are preferably attacked by left-wing politicians while media elites are predominantly targeted by right-wing populists’, waar hier echter wel een verschil wordt gemaakt tussen left-wing *politicians* en right-wing *populists*. Je uitspreken tegen de economische elites maakt je dus blijkbaar niet per definitie populist, maar politici die zich uitspreken tegen de media, behoren toch al gauw tot het rechtspopulistische spectrum. Denk bijvoorbeeld aan de ‘Fake news!’-uitspraak van Trump. Dit is iets dat in de resultaten van het onderzoek van Jagers en Walgrave (2007) ook naar voren komt, zoals (deels) te zien is in figuur 1 in combinatie met de toelichting van de auteurs (p. 329):

Vlaams Blok’s PPBs⁶ contain many populist excerpts in which the party [...] takes up arms against the media. In terms of anti-politics, it is obvious that all parties criticise other political actors to some extent.

Figuur 1

Anti-elite-index op basis van uitspraken op tv tegen de staat, tegen de politiek/politici en tegen de media voor politieke partijen in België in de periode 1999-2001.

Bron: Jagers en Walgrave, 2007, p. 330

Te zien in de figuur is dat rechtspopulistische partij Vlaams Blok een extreme uitschieter is op basis van de anti-elite-index, en dat andere partijen op dit gebied zo ongeveer rond hetzelfde getal blijven hangen, ook partij Agalev, een partij die ook wel geduid wordt als linkspopulistisch (Jagers & Walgrave, 2007). Hierin moet natuurlijk wel worden meegenomen dat tegen de economische elites zijn in deze index niet is meegenomen. Uit hetzelfde onderzoek blijkt dat Vlaams Blok ook op het gebied van uitsluiting een extreme uitschieter is. Waar andere partijen zich voornamelijk positief of neutraal uitspreken ten opzichte van bepaalde populaties, werd meer dan zeventig procent van alle negatieve

⁵ Percentages voor Wilders (in de periode 20-02-2010 t/m 30-06-2013) op basis van het onderzoek van Van Kessel en Castelein (2016): politici 63.6%, EU 17.3%, economische elites 4.4%, media 5.9% (N=272) en voor Roemer: politici 48.2%, EU 5.5%, economische elites 12.8%, media 0.0%.

⁶ Political Party Broadcasts

uitspraken met betrekking tot een bepaalde populatie gedaan door Vlaams Blok. Die uitspraken gaan dan voornamelijk over immigranten, asielzoekers en criminelen.

Reinemann, Aalberg, Esser, Stromback en De Vreese (2016) hadden als doel bij te dragen aan het creëren van een werkende definitie van populisme, om onderzoek naar politieke communicatie makkelijker te maken. Zij stellen dat een definitie ook niet te uitgebreid moet zijn, zodat de definitie hanteerbaar blijft. Zo komen zij uiteindelijk tot de drie kernelementen die Jagers en Walgrave (2007) ook hanteren: het volk, anti-elite en uitsluiting. Reinemann et al. (2016) plaatsen wel een kanttekening bij het kenmerk 'het volk'. Zij vragen zich af tot in hoeverre het benoemen van het volk populistisch is en stellen dat dit misschien pas populistisch te noemen is wanneer de spreker zegt dat hij de enige vertegenwoordiger is van dat volk. Het lijkt erop dat Müller (2017, p. 9) in zijn boek hetzelfde criterium hanteert voor het kernkenmerk 'het volk':

Wat een populist [...] werkelijk onderscheidt, is diens claim dat hij, en alleen hij, het echte volk vertegenwoordigt. Zoals Trump uiteenzette: omdat hij nu de uitvoerende macht bestuurt, bestuurt het volk de regering. Daaruit volgt dat alle oppositie onrechtmatig is: wie zich tegen Trump verzet, verzet zich tegen het volk.

Men spreekt dus nog niet per definitie van populisme wanneer een politicus over het volk spreekt, maar wel indien die politicus zich tegelijkertijd presenteert als de enige, ware vertegenwoordiger van dat volk.

Engesser et al. (2017) delen het kenmerk 'het volk' in in drie verschillende categorieën op basis van een kwalitatieve analyse naar Facebook- en Twitterberichten van politici die populistisch geacht worden. Zij constateren namelijk dat de populisten drie verschillende dingen doen met betrekking tot het volk: het benadrukken van de soevereiniteit van het volk, zichzelf presenteren als dé vertegenwoordiger van het volk en een beroep doen op vaderlandsliefde. Het laatste kenmerk neigt ook naar nationalisme, een ideologie die vaak wel als 'gastheer-ideologie' van populisme wordt genoemd. De overige twee kenmerken uit het onderzoek van Engesser et al. (2017) zijn de inmiddels bekende kenmerken: het aanvallen van de elites en het buitensluiten van "anderen".

Er zijn ook onderzoeken die uitsluiting niet nemen als kenmerk van populisme, maar focussen op de twee kenmerken 'beroep doen op de wil van het volk' en 'anti-elite', zoals bij het 'thin populism' van Rooduijn en Pauwels (2011). In het onderzoek van Vossen (2010) worden bijvoorbeeld ook deze twee kenmerken als 'basic ingredients' voor populisme aangehouden. Ook Hawkins (2009) beschrijft populisme als een discourse die het Goede identificeert met de wil van het volk en het Kwade met een samenzwerende elite. De elite wordt gepresenteerd als alles dat je niet zou moeten zijn en als factor die de wil van het volk in de weg zit. Deze definitie is meer gebruikelijk voor populisme in West-Europa en de Verenigde Staten.

Geconcludeerd kan worden dat er verschillende opvattingen over wat populisme is bestaan. Zo kan het een ideologie zijn of een politieke communicatiestijl, gelinkt zijn aan het politiek linkse of rechtse spectrum en bestaat er een "dun" en een "dik" soort populisme. In dit onderzoek wil ik mij toespitsen op een "dik" soort populisme als politieke communicatiestijl uit het politiek rechtse spectrum. De definitie die ik hanteer, is als volgt:

Populisme is een politieke communicatiestijl uit het politiek rechtse spectrum, die de volgende waarden centraal stelt: het volk, anti-elite en uitsluiting.

De elites waartegen dit soort populisme zich richt zijn, zoals eerder besproken, de staat, andere politici en partijen, de media, supranationale organisaties als de EU (Jagers & Walgrave, 2007; Van Kessel & Castelein, 2016; Engesser et al., 2017) en intellectuelen (Bracciale & Martella, 2017).

2.2 Populisme bij Baudet

Nederlandse politici die anno 2018 gerekend kunnen worden tot de zojuist besproken vorm van populisme zijn Wilders en Baudet. In dit onderzoek draait het om laatstgenoemde, waarvoor op de website van zijn partij Forum voor Democratie (z.d.)⁷ voor alle drie de categorieën uit de eerder beschreven definitie van populisme minstens één bijbehorend standpunt te vinden is:

- ‘verplichte referenda bij soevereiniteitsoverdracht’ (het volk);
- ‘sanering NPO’ (anti-elite);
- ‘Nederland beslist zelf wie wordt toegelaten’ (uitsluiting).

Het populisme van Baudet kan in Nederland misschien ook wel worden geduid als het populisme dat opkwam met Fortuyn (Vossen, 2010; Aalberts, 2012). In de jaren negentig begon het taboe op populisme, dat was ontstaan toen de Tweede Wereldoorlog eindigde, te wijken, wat pas echt concreet werd toen Pim Fortuyn en zijn partij Lijst Pim Fortuyn vanaf 2002 meer aanzien kregen (Te Velde, 2010). Niet lang na de opkomst van Fortuyn kregen twee andere vermeend populistten steeds meer aanzien: in 2006 richtte voormalig VVD’er Geert Wilders zijn eigen partij, de PVV op, en in 2007 richtte Rita Verdonk, ook voormalig VVD’er, haar partij Trots op Nederland op. Beide partijen kenden een veelbelovende start. In het jaar van oprichting behaalde de PVV tijdens de verkiezingen negen zetels. Twaalf jaar na dato neemt de partij nog steeds plaats in de Tweede Kamer.

Uit het onderzoek van Vossen (2010) blijkt dat Geert Wilders volgens de meeste definities van populisme geen typische populist genoemd kan worden. Goed om te weten is wel dat in dit onderzoek ‘uitsluiting’ niet als (basis)kenmerk voor populisme werd aangehouden, zoals eerder te zien bij bijvoorbeeld het ‘thin populism’ van Rooduijn en Pauwels (2011). Aan de andere twee kenmerken – spreken over het volk en een anti-elite-houding aannemen – blijkt Wilders in zijn optredens niet echt te doen. Het voornaamste conflict dat bij Wilders centraal staat is het conflict tussen de islam en het Westen. Hier is een duidelijke overeenkomst met Fortuyn te zien: de thema’s islam en immigratie staan bovenaan de agenda, hetgeen geldt voor de meeste populistten in Europa (Te Velde, 2010). Ook bij Baudet staat islamisering als belangrijk punt op de agenda, maar er is wel een verschil op te merken ten opzichte van Wilders: bij de PVV houdt vrijwel alles verband met de islam, immigratie en bescherming van de Nederlandse waarden – iets dat Vossen (2010) ook constateerde – terwijl bij FvD veel standpunten ook geen raakvlakken hebben met deze thematiek.

Baudet kunnen we niet beschouwen als de opvolger van Wilders, of zelfs Fortuyn, maar voor deze drie politici zijn inhoudelijk wel duidelijke overeenkomsten te benoemen; overeenkomsten die samenvallen met het hiervoor besproken begrip ‘populisme’. De vraag die in dit onderzoek centraal staat is of deze inhoudelijke kenmerken van populisme ook terug te zien zijn in de talige kenmerken van speeches van een populist, in dit geval voor Baudet. Bijbehorende benadering vanuit een talig perspectief wordt ingeleid middels het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 3).

⁷ Zie: <https://forumvoordemocratie.nl/standpunten>

Hoofdstuk 3 | Populistisch taalgebruik

Wat populisme inhoudelijk vertegenwoordigt, is in voorgaand hoofdstuk beschreven, maar voor dit onderzoek is het juist relevant een ander aspect van populisme te belichten: de talige kant ervan. Hoe talige kenmerken onderscheiden kunnen worden, is te lezen in paragraaf 3.1, waarbij de focus ligt bij grammaticale elementen van taal. In paragraaf 3.2 wordt aan de hand van andere onderzoeken een overzicht gegeven van talige kenmerken die correleren met populisme. Het hoofdstuk sluit af met paragraaf 3.3, die de bevindingen uit hoofdstuk 2 en hoofdstuk 3 in samenhang met elkaar bespreekt.

3.1 Het onderscheiden van talige kenmerken

Bij talige kenmerken gaat het er niet zozeer om *wat* er wordt gezegd, maar *hoe* het wordt gezegd (Van Leeuwen, 2015). Om te kunnen onderzoeken – in mijn geval voor Baudet – welke talige kenmerken er aanwezig zijn, is een opzet nodig hoe dit aan te pakken. Het promotieonderzoek van Van Leeuwen (2015) spitst zich hier volledig op toe. In deze paragraaf wordt dan ook allereerst een door hem geteste manier van taalkundig onderzoek naar politieke speeches uitgelicht. Vervolgens wordt beschreven waarom het nu juist interessant is onderzoek te doen naar grammaticale kenmerken.

3.1.1 Een talige checklist

De hoofdvraag van het proefschrift van Van Leeuwen (2015) luidt: ‘Hoe kunnen op systematische wijze globale indrukken van een tekst worden verklaard door formuleringskeuzes op woord- en zinsniveau?’, waarbij alle teksten betrokken bij het onderzoek afkomstig zijn uit het politieke domein. Eén van de onderzoekswijzen die hier wordt uitgelicht, is het werken met een checklist. Meermaals is al voorgesteld een checklist met stilistische kenmerken te hanteren bij het identificeren van stilistische kenmerken, maar toch wordt dit nog weinig gedaan (Van Leeuwen, 2015).

De checklists die in omloop zijn, hebben drie dingen gemeen: (1) de checklists zijn niet volledig en vormen een opsomming van relevante stijlmiddelen, omdat de checklist anders oneindig zou zijn; (2) de checklists geven geen informatie over hoe de stijlmiddelen precies gelokaliseerd zouden moeten worden, omdat er anders bij de checklist nog een boekwerk aan toelichting gegeven zou moeten worden; (3) de checklists geven geen uitputtend overzicht van de effecten die de stijlmiddelen teweeg kunnen brengen, omdat hetzelfde stijlmiddel binnen een andere context verschillende effecten kan sorteren (Van Leeuwen, 2015). Een checklist hoort dus enkel een duidelijk overzicht te geven van de stijlmiddelen die bestaan, die mogelijk een interessante analyse tot gevolg kunnen hebben. Een voorbeeld van een checklist voor de Nederlandse taal is de checklist van Verhagen (in Van Leeuwen, 2015)⁸, waarbij vijf categorieën stijlmiddelen worden onderscheiden: grammatica, woordgebruik, stijlfiguren, tekststructuur en communicatie. Tabel 1 geeft per categorie een voorbeeld van een kenmerk.

⁸ Zie Bijlage I voor de categorie ‘Grammatica’ uit deze checklist.

Tabel 1

De vijf categorieën (categorie) stijlmiddelen uit de checklist van Verhagen (in Van Leeuwen, 2015) met voor iedere categorie een voorbeeld van een kenmerk (kenmerk) en eventuele tips waarop te letten valt (bijvoorbeeld te letten op).

categorie	kenmerk	bijvoorbeeld te letten op
grammatica	aard van structurele verbindingen tussen tekstsegmenten	<ul style="list-style-type: none"> ▪ juxtapositie/nevenschikking/onderschikking ▪ finiete/infiniete constructies
woordgebruik	partikels en tussenwerpsels	<ul style="list-style-type: none"> ▪ partikels ('nou', 'toch', 'wel', 'maar', 'even', 'best (wel)', 'zelfs', 'tenminste', enz.) ▪ tussenwerpsels ('o', 'ja', 'hoor', enz.)
stijlfiguren	fonologische patronen	<ul style="list-style-type: none"> ▪ rijm, alliteratie, assonantie, ritmische patronen
tekststructuur	referentiele coherentie: expliciete verwijzingen naar dezelfde referenten in verschillende zinnen	<ul style="list-style-type: none"> ▪ persoonlijke voornaamwoorden ▪ aanwijzende voornaamwoorden ▪ definiëte naamwoordgroepen, met constante of variabele beschrijvende naamwoorden
communicatie	In welke mate en op welke manieren wordt in het taalgebruik duidelijk dat de tekst een geval van communicatie is, waarin een tekstproducent en een lezer/luisteraar verondersteld zijn?	

De checklist werd getest door Van Leeuwen (2015), die voor alle kenmerken uit de vijf categorieën keek hoe deze zich manifesteerden in de toespraken van Geert Wilders en Ella Vogelaar. Allereerst werd uit globale indrukken van anderen ten aanzien van het taalgebruik van de twee geconstateerd dat Wilders over het algemeen een 'heldere' manier van formuleren hanteert en Vogelaar daarentegen juist een 'wollige' manier. Aan de hand van de checklist werd vervolgens onderzocht welke formuleringkeuzes (op microniveau) dan precies een bijdrage leverden aan deze indruk op macroniveau.

Allereerst werd bottom-up gezocht naar opvallende stijlmiddelen op basis van een vergelijking van beide teksten. Vervolgens werd topdown een selectie gemaakt van de stijlmiddelenlijst die ontstaan was, door te beredeneren welke stijlmiddelen daadwerkelijk een bijdrage leverden aan het verschil in indrukken op macroniveau van beide sprekers. Zo ontstond een lijst met mogelijk relevante stijlkenmerken, waaraan ook kenmerken werden toegevoegd die de onderzoeker zelf waren opgevallen, maar die niet in de checklist van Verhagen (in Van Leeuwen, 2015) waren opgenomen. Relevante verschillen blijken te zitten in vier van de vijf categorieën uit de checklist, namelijk: grammatica, woordgebruik, stijlfiguren en tekststructuur. Welke verschillen er precies zijn, is voor deze paragraaf niet relevant. Wel relevant is echter of een checklist inderdaad als goed middel wordt beschouwd om talige kenmerken te onderscheiden.

Van Leeuwen (2015) concludeert met betrekking tot deze vraag, geparafraseerd, het volgende: Een checklist is een zeer waardevol middel voor het identificeren van stijlmiddelen, maar biedt geen

ondersteuning bij vragen als: ‘Welke criteria hanteer ik bij het tellen van ...?’ of ‘Wat is in deze tekst het veronderstelde effect van ...?’ Door het systematisch nalopen van een checklist, wordt de kans kleiner dat relevante stijlmiddelen over het hoofd worden gezien, zoals bij grammaticaal-stilistische verschijnselen vaak het geval is, terwijl ook of juist deze verschijnselen relevant zijn bij de analyse van politiek taalgebruik. Met het werken met een checklist wordt ook een punt van kritiek tegen het huidige stijlonderzoek weggenomen, waarvan gezegd wordt dat de analyses ad hoc zijn. Het waarom van het bespreken van bepaalde stijlmiddelen is dan niet duidelijk. Ondanks het feit dat een checklist nooit volledig kan zijn, is er door te werken met een checklist wel verbetering. Op deze manier krijgt de lezer namelijk meer inzicht in de verschijnselen die de onderzoeker in overweging heeft genomen. Zo kent het werken met een checklist voordelen voor zowel onderzoeker als lezer (pp. 87-88).

Een bijkomend voordeel van het werken met een checklist is dat er objectief naar een tekst gekeken kan worden, zeker als het onderzoek politiek betreft. Zo worden politieke voorkeuren (van de onderzoeker) of mogelijk politieke verklaringen voor de aanwezigheid van bepaalde stijlmiddelen achterwege gelaten bij de daadwerkelijke analyse. Deze kunnen natuurlijk wel een rol spelen in de discussie.

3.1.2 Waarom grammatica?

Al sinds de klassieke oudheid wordt het taalgebruik van politici geanalyseerd, maar tot op de dag van vandaag speelt grammatica daarin slechts een kleine rol (Fausey & Matlock, 2011; Van Leeuwen, 2012; Van Leeuwen, 2015). Als de taalcategorieën gebaseerd worden op de checklist van Verhagen (in Van Leeuwen, 2015), dan zijn de categorieën ‘woordgebruik’ en ‘stijlfiguren’ wel populair gebleken, en als dan toch een keer de categorie ‘grammatica’ wordt aangedaan, dan staan vaak alleen nominalisatie, passivisering en transitiviteit centraal (Van Leeuwen, 2012; Van Leeuwen, 2015).

De studies naar de rol van grammatica binnen (politiek) taalgebruik die verschenen zijn, laten zien dat ook grammaticale verschijnselen als werkwoordstijden, complementatie en zinscomplexiteit de moeite van het onderzoeken waard zijn. Fausey en Matlock (2011) deden onderzoek naar de invloed van werkwoordstijden op de verkiesbaarheid van een fictieve politicus. Participanten in studie 1 lazen een tekst over een politicus die verkozen wilde worden, die in de ene variant van het verhaal negatieve dingen had gedaan en in de andere variant positieve dingen. Participanten in studie 2 lazen ook over een politicus die verkozen wilde worden, waarbij hij zowel iets negatiefs als iets positiefs gedaan had. Manipulatie van de teksten vond enkel plaats op basis van werkwoordstijden: in beide studies kon zowel de positieve als de negatieve actie van de politicus in de ‘imperfective’ (was VERB+ing) of in de ‘perfective’ (VERB+ed) opgeschreven zijn. Na het lezen moesten de participanten aangeven of zij de politicus zouden herkiezen. De resultaten laten zien dat de negatieve omschrijvingen die ook nog in de ‘imperfective’ stonden, zorgden voor een groter vertrouwen in het feit dat de politicus niet herkozen zou worden. Alle verhalen in de ‘imperfective’ hadden sowieso tot gevolg dat participanten dachten dat de betreffende politicus meer negatieve dingen had gedaan. Ook opvallend is dat, wanneer zowel een positieve als een negatieve actie beschreven was, grammatica ervoor zorgde wat de participanten van de politicus vonden: het aspect (positief of negatief) dat in de ‘imperfective’ beschreven stond, was doorslaggevend voor het oordeel met betrekking tot de verkiesbaarheid van de politicus. De conclusie van dit onderzoek is dus dat kleine grammaticale verschillen het politieke oordeel van mensen kunnen beïnvloeden.

Van Leeuwen belicht in 2012 een ander grammaticaal verschijnsel: complementatie, waarbij gesteld wordt dat het een stilistisch middel is ‘dat invloed heeft op de mate waarin een spreker ruimte biedt voor discussie’ (p. 54). Het onderzoek is een casestudy en er is dus, zoals bij Fausey en Matlock

(2011) wel het geval was, geen sprake van participanten. Er wordt gekeken naar complementatie door de jaren heen in de speeches van Geert Wilders. De resultaten laten zien dat er een afname is in complementconstructies, wat volgens de onderzoeker een aanwijzing vormt dat Wilders in de loop der jaren minder ruimte is gaan bieden voor discussies. Van Leeuwen bouwt in zijn proefschrift onder andere voort op zijn onderzoek uit 2012. In dit proefschrift is ook ruimschoots aandacht voor de onderbelichting van grammatica en de rol die grammatica zou kunnen spelen in de indruk die we van een tekst hebben, en de daarbij behorende spreker. In dit onderzoek komt, zoals eerder beschreven, het werken met de checklist van Verhagen (in Van Leeuwen, 2015) vaak ter sprake. In deze checklist is grammatica met twaalf verschillende subcategorieën een categorie met een groot aandeel.

De onderzoeken van Van Leeuwen (2012; 2015) zijn qua vorm niet vergelijkbaar met dat van Fausey en Matlock (2011), maar alle drie de onderzoeken laten wel zien dat de kleinste grammaticale details van invloed kunnen zijn op oordelen en indrukken met betrekking tot de politieke werkelijkheid.

3.2 Kenmerken van populistisch taalgebruik

Zoals eerder geschreven zijn er niet veel onderzoeken verschenen naar de combinatie populisme en grammatica. Toch is er onderzoek verschenen dat politiek en stijl in samenhang behandelt, waarbij ook grammaticale kenmerken besproken worden. De meeste hiervan zijn casestudies, waardoor het de vraag is of er over 'kenmerken van populisme in het algemeen' gesproken kan worden. Er bestaan echter wel overeenkomsten tussen de resultaten van de verschillende casestudies.

Het boek van Kuitenbrouwer (2010) spitst zich geheel toe op de woorden van Wilders, volgens de schrijver 'de slimste taalgebruiker van het Binnenhof'⁹. Zoals Kuitenbrouwer (2010) schrijft: 'Wilders investeert tijd en energie in het vinden van woorden die werken' (p. 36) en dat uit zich in de volgende eigenschappen van zijn taal:

- vrijwel alleen hoofdzinnen
- bepaalde lidwoorden
- veelvuldig gebruik van het bijvoeglijk naamwoord (adjectief), de overtreffende trap (superlatief) en de overdrijving (hyperbool)
- opsommingen, die eindigen met een woord dat aangeeft dat er nog veel meer zijn, zoals 'enzovoorts' en 'ga zo maar door'
- veel metaforen, veelal met oorlogsretoriek
- veel anaforen, waaronder parallellismen
- persoonlijke aanval

Veel kenmerken komen overeen met die uit het proefschrift van Van Leeuwen (2015), waarbij de indruk van Wilders taalgebruik als 'heldere taal' op macroniveau verklaard werd aan de hand van taalkenmerken op microniveau. Hierbij werd niet enkel gekeken naar de woorden van Wilders, maar ook naar die van Ella Vogelaar. Zij wordt niet beschouwd als populist. De resultaten van het onderzoek van Van Leeuwen (2015) komen ook kort ter sprake in het boek van Kuitenbrouwer (2010), waarover hij schrijft:

Een retorische beginnersfout die Vogelaar maakte was dat ze haar boodschap wegstopte in bijzinnen. Zij poneerde niet, maar maakte je deelgenoot van haar aarzelingen. Wilders spreekt vrijwel alleen in hoofdzinnen. Geen bijzinnen, geen nevenschikkingen of tangconstructies, geen

⁹ Tekst van achterflap, dus geen paginanummer

moeilijke woorden. Wilders gebruikt zoveel mogelijk bepaalde lidwoorden. [...] Ella Vogelaar leek juist naar onbepaaldheid te streven. [...]

Uit het proefschrift van Van Leeuwen (2015) komen nog andere verschillen tussen beide sprekers naar boven. Zo spreekt Wilders niet alleen minder vaak in complexe zinnen en gebruikt hij meer bepaalde lidwoorden dan Vogelaar, ook gebruikt Wilders meer intensiverende woorden, meer concrete naamwoorden, minder nominalisaties, meer heldere verwijswaarden, minder complementatie, meer anaforen, waaronder parallellismen, en meer metaforen (met oorlogsretoriek). Deze microvariabelen samen leiden op macroniveau tot een heldere indruk van Wilders spraak en een wollige indruk van de spraak van minister Vogelaar. In een eerdere studie van Van Leeuwen (2009) waarin dezelfde politici vergeleken werden, werd ook nog het verschil in het geven van concrete voorbeelden genoemd. Wilders deed dit vaker.

De kenmerken van Wilders' taal uit het boek van Kuitenbrouwer (2010) en het proefschrift van Van Leeuwen (2015) komen goed overeen. Ook met een casestudie van Trump komt een aantal kenmerken overeen. Zo worden als kenmerken van Trumps taal door Montgomery (2017) onder andere herhaling, waaronder parallellismen ('frequently, repetition involves more than a single word but is built around a phrase' (p. 627)) en het veelvuldig gebruik van intensiveerders genoemd. Intensiveerders (of zoals hierboven: intensiverende woorden, zoals in het proefschrift van Van Leeuwen (2015)) zijn stilistische middelen om uitingen kracht bij te zetten (Van Mulken & Schellens, 2012), door bijvoorbeeld een intensiverend prefix toe te voegen aan een bijvoeglijk naamwoord of door gebruik te maken van intensiverende beeldspraak. Voor Wilders zijn tal van voorbeelden te bedenken voor deze intensiveerders. Veel zijn opgenomen in 'Een beknopt lexicon' van Wilders in het boek van Kuitenbrouwer (2012), zoals 'knettergek' en 'een tsunami aan asielzoekers'. De metafoor, onderdeel van beeldspraak, wordt graag gebruikt door Wilders. Kuitenbrouwer (2012, pp. 48-51) schrijft daarover het volgende:

Wilders is dol op metaforen, zijn teksten wemelen ervan. [...] Johnson en Lakoff schreven het al en Wilders bewijst het: de meest gebruikte beeldspraak in de politiek is die van de oorlog. [...] Oorlog is waarschijnlijk de grootste 'maatschappelijke angst' die we kennen, en dus is het een aantrekkelijk onderwerp voor beeldspraak in politieke propaganda. [...] Begin vorige eeuw vormden besmettelijke ziekten ook nog een bron van angst voor de massa, en het is dus niet verwonderlijk dat Hitler in zijn agitatie tegen de Joden op die angst inspeelde met wat bekend is komen te staan als de 'infestation metaphor', door de Joden 'maden', 'bacillen', 'bloedzuigers' en 'parasieten' te noemen en hun aanwezigheid voor te stellen als een 'infestation', een woekerende besmetting. [...] Wilders weet wel beter dan die beeldspraak over te nemen, besmettingsangst leeft niet meer zoals ten tijde van Hitler, toen de penicilline nog moest worden uitgevonden, maar elke tijd kent zijn angsten, en Wilders heeft er een neus voor.

De metafoor valt op basis van de checklist van Verhagen (in Van Leeuwen, 2015) in de categorie 'stijlfiguren'. Andere besproken kenmerken, zoals het gebruik van superlatieven en concrete naamwoorden behoren tot de categorie 'woordgebruik'. Dan is er nog de categorie 'tekststructuur' waarbinnen het besproken gebruik van meer heldere verwijswaarden valt, en dan blijft de categorie 'grammatica' over. Ook binnen deze categorie vallen een aantal interessante kenmerken te noemen, zoals de complexiteit van zinnen (hoofdzin/bijzin bijvoorbeeld) en de aan- of afwezigheid van complementatie.

In deze scriptie ligt de nadruk op grammaticale kenmerken van politiek taalgebruik. Hierbij zal gekeken worden naar hoofdzintypes, de verdeling hoofdzin/bijzin, de aan- of afwezigheid van complementatie en parallellismen, omdat deze interessante uitkomsten hebben geboden in het geval van Wilders. Hoe deze kenmerken precies getoetst zijn, wordt verder uitgewerkt in de methodesectie, maar ze worden in de volgende paragraaf wel alvast besproken in samenhang met de besproken kenmerken voor populisme uit hoofdstuk 2.

3.3 Populisme en populistisch taalgebruik in samenhang

In hoofdstuk 2 is het begrip populisme ruimschoots aan bod gekomen, waaruit één ding heel duidelijk naar voren kwam: de populist stelt het volk centraal en spreekt ook namens dat volk. Een tweede kenmerk dat zeer belangrijk bleek voor populisme, was het aannemen van een anti-elitaire instelling. Dit zijn twee kenmerken die in ieder geval tot de definitie van populisme moeten horen, en volgens het 'thin populism' zijn dit zelfs de twee enige hoofdkenmerken (Hawkins, 2009; Rooduijn & Pauwels, 2011). Toch werd voor de in dit onderzoek geldende definitie ook het kenmerk 'uitsluiting' daarin meegenomen, omdat dit kenmerk in veel onderzoeken als derde, belangrijke kenmerk van populisme wordt opgedragen (Jagers & Walgrave, 2007; Reinemann et al., 2016; Van Kessel & Castelein, 2016; Engesser et al., 2017) en omdat blijkt dat dit kenmerk ook een rol speelt bij Baudet en zijn partij. Dit resulteerde in de volgende voor dit onderzoek te hanteren definitie:

Populisme is een politieke communicatiestijl uit het politiek rechtse spectrum, die de volgende waarden centraal stelt: het volk, anti-elite en uitsluiting.

In hoofdstuk 3 werden vervolgens kenmerken van populistisch taalgebruik besproken. Zo bleek zowel uit het boek van Kuitenbrouwer (2010) als het proefschrift van Van Leeuwen (2015) dat Wilders bijvoorbeeld vrijwel alleen in hoofdzinnen spreekt, veel hyperbolen inzet en veel metaforen gebruikt. Tevens kwam in hoofdstuk 3 aan bod dat grammatica van politici een onderbelicht, maar interessant terrein van onderzoek vormt. De grammaticale kenmerken die tot nu toe voor populistisch taalgebruik relevant en interessant zijn gebleken, zijn hoofdzintype, zoals de vraagzin, de verdeling hoofdzin/bijzin, de aan- of afwezigheid van complementatie en parallellismen (Kuitenbrouwer, 2010; Van Leeuwen, 2012; Van Leeuwen, 2015; Montgomery, 2017). Op basis hiervan en het voorkomen van deze eigenschappen in de checklist van Verhagen (in Van Leeuwen, 2015) is besloten deze vier kenmerken de basis te laten vormen voor dit onderzoek naar grammaticale kenmerken van de speeches van Baudet.

Deze vier kenmerken, waaraan in het kader van algemene gegevens ook nog het kenmerk gemiddelde zinslengte toegevoegd wordt, kunnen ingedeeld worden in drie verschillende categorieën:

- 1) gemiddelde zinslengte en de verdeling hoofdzin/bijzin zeggen iets over de *begrijpelijkheid* van speeches;
- 2) hoofdzintype, zoals een vraagzin, en parallellismen zeggen iets over de *retorica* van speeches;
- 3) en de aan- of afwezigheid van complementatie zegt iets over de *discussieruimte* die geboden wordt in speeches.

Immers, uit onderzoek is gebleken dat zinslengte nog altijd de maat is die het sterkst met tekstbegrip wordt geassocieerd (Hacquebord & Lenting-Haan, 2012), maar ook dat de structuur van een tekst bepaalt hoe begrijpelijk deze is: hoe meer bijzinnen, hoe lastiger (Bailin & Grafstein, 2016). Daarnaast staan stijlmiddelen als de (retorische) vraagzin en het parallellisme in het lijstje van 'effectieve

stijlfiguren in presentaties' van het Nederlands Debat Instituut (2018), waar het bij een debat natuurlijk altijd het einddoel is de ander te overtuigen. Door ditzelfde instituut wordt het inzetten van retorische middelen in één adem genoemd met populisme. Allerlaatst kan het gebruik van weinig complementconstructies gelinkt worden aan het bieden van weinig ruimte voor andere visies (zie voor een verdere uitwerking van dit begrip paragraaf 4.2.3) (Van Leeuwen, 2012; 2015).

Het opdelen in deze drie categorieën laat zien dat de te onderzoeken grammaticale kenmerken samenhangen met de begrijpelijkheid en overtuigingskracht (retorica) van een tekst en met de mate van het bieden van ruimte voor discussie of tegenspraak. Deze eigenschappen van taal zouden gekoppeld kunnen worden aan ieder geval de kenmerken van het 'thin populism': het volk en anti-elite. Wanneer je zegt namens het volk te spreken, moet je ook daadwerkelijk de taal van dat volk spreken. Niet begrijpelijke, ingewikkelde taal met veel "opsmuk" in de vorm van bijzinnen en hoogdravende woorden is geen taal die een gemiddeld persoon die tot "het volk" behoort spreekt. Dit strookt tegelijkertijd met het anti-elite-idee: niet begrijpelijke, ingewikkelde taal kan overkomen als elitair. In figuur 1 in hoofdstuk 2 was te zien dat populistten ook andere politici en partijen rekenen tot de elite, en door dan niet "hun" taal te spreken, blijkt al afzetting van die elite. Je moet je grammatica als populist dus zo inzetten dat je laat zien dat je voor het volk begrijpelijke taal spreekt; een taal die niet elitair is, maar wel overtuigend en helder. Of Baudet inderdaad deze taal van het volk spreekt, zal blijken uit de resultaten, maar alvorens die besproken worden, is het allereerst belangrijk de gehanteerde methode te bespreken.

Hoofdstuk 4 | Methode en analyse

Om de vraag 'In hoeverre stroken de grammaticale kenmerken van speeches van Baudet met de taal van het populisme?' te kunnen beantwoorden, is een checklist van grammaticale kenmerken samengesteld waarop gelet zal worden tijdens de analyse van de speeches. Hierin komen de kenmerken uit de literatuur (voornamelijk toegespitst op Wilders), zoals in het vorige hoofdstuk beschreven, samen met de grammaticale kenmerken uit de checklist van Verhagen (in Van Leeuwen, 2015), waardoor de checklist voor deze scriptie uiteindelijk wordt gevormd door de volgende vier grammaticale kenmerken:

- *hoofdzintype*, zoals een vraag- of bevelzin
- *complexiteit hoofdzin*: wordt er gebruikgemaakt van een bijzin?
- *complementatie*: constructies met een voorwerpszin en een onderwerpszin
- *parallellismen*, zoals het steeds herhalen van de imperatief

Op basis van de in paragraaf 3.2 en 3.3 besproken grammaticale kenmerken voor voornamelijk Wilders, maar ook Trump, en de gemaakte koppeling tussen deze grammaticale kenmerken en de kenmerken van populisme, zoals het spreken van een taal die het volk begrijpt, zouden met betrekking tot de grammaticale kenmerken van Baudet de volgende verwachtingen geformuleerd kunnen worden:

- er wordt voornamelijk gesproken in hoofdzinnen;
- er is weinig sprake van complementatie;
- er wordt veel gebruikgemaakt van parallellismen.

De resultaten, beschreven in hoofdstuk 5, zullen uitwijzen of deze verwachtingen gegrond zijn, maar eerst wordt in dit hoofdstuk de methode uiteengezet aan de hand waarvan dit is onderzocht, met allereerst aandacht voor het gebruikte corpus (paragraaf 4.1) en vervolgens voor de vier grammaticale

kenmerken van de eigen checklist (paragraaf 4.2). Het hoofdstuk sluit af met een voorbeeldanalyse (paragraaf 4.3).

4.1 Corpus

Het corpus voor dit onderzoek beslaat vier verschillende speeches van Baudet uit de periode oktober/november 2018¹⁰, gehouden in de Tweede Kamer. De geredigeerd woordelijke verslagen van deze speeches – ook wel ‘redevoeringen’ genoemd (Wolthuis, 2007) – zijn te vinden in de Handelingen¹¹, waarin ook het verdere debat, zoals interrupties en antwoorden daarop, zijn opgenomen. Deze niet voorbereide bijdragen zijn niet opgenomen in het corpus en in de bijlagen weergegeven als [...]. Er is gekozen voor het gebruikmaken van de geredigeerd woordelijke verslagen, omdat deze gemakkelijk online te raadplegen zijn. Dat ‘geredigeerd’ niet betekent dat de inhoud en stijl niet juist worden weergegeven, verantwoordt Van Leeuwen (2015, p. 41) in zijn proefschrift:

Het feit dat de teksten in de Handelingen ‘geredigeerd woordelijk’ zijn, kan de vraag oproepen of deze teksten wel geschikt zijn als basis voor de stijlanalyses. Kunnen deze teksten wel worden gezien als teksten van de politici zelf? Het antwoord op die vraag is zonder meer positief. Uitgangspunt bij het opstellen van de Handelingen is dat het stenografisch verslag de inhoud en de stijl van de spreker te allen tijde op een representatieve manier weergeeft (Dienst Verslag en Redactie 2011). Bovendien moeten parlementariërs, voordat de Handelingen officieel worden gepubliceerd, de weergave van hun woorden eerst nog controleren en goedkeuren. [...] Wanneer een politicus de tekst die in de Handelingen zal verschijnen fiatteert, erkent hij daarmee dat die tekst zijn tekst is.

Ter extra controle heb ik zelf het debat van Baudet van 7 november¹² beluisterd en tegelijkertijd meegelezen met het bijbehorende geredigeerd woordelijke verslag uit de Handelingen, waaruit bleek dat enkel het leesgemak vergroot was doordat tussenwerpsels als ‘ehhm’ waren verwijderd. Verder kwamen het gesproken en geschreven woord geheel overeen.

De vier redevoeringen verschillen onderling in woordenaantal, hetgeen voor dit onderzoek niet belangrijk is, omdat het uitgangspunt niet het vergelijken van de onderlinge speeches is. Voor de uiteindelijke resultaten zullen de speeches in samenhang besproken worden, tenzij er zeer opvallende verschillen blijken uit de analyse. De benodigde gegevens met betrekking tot de vier speeches zijn weergegeven in tabel 2.

¹⁰ Zie Bijlage II t/m V voor de vier speeches, inclusief regelnummers.

¹¹ Te raadplegen via: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen

¹² Zie bijlage V.

Tabel 2

Het corpus voor dit onderzoek, bestaande uit vier speeches, waarvoor van links naar rechts weergegeven: onderwerp, datum van uitspreken, aantal woorden en nummer van de bijlage.

onderwerp	datum	woordenaantal	bijlage
Steun aan Syrië	2 oktober 2018	918	II
Dividendbelasting	16 oktober 2018	595	III
Klimaatakkoord	31 oktober 2018	768	IV
Kleding militairen	7 november 2018	689	V
totaal		2970	

4.2 Methode

Alle vier de speeches zijn handmatig geanalyseerd op basis van een vooraf samengestelde, verkorte versie van de categorie ‘grammatica’ uit de checklist van Verhagen (in Van Leeuwen, 2015), bestaande uit de volgende vier kenmerken:

- hoofdzintype (4.2.1);
- hoofdzin/bijzin (4.2.2);
- complementatie (4.2.3);
- parallellisme (4.2.4).

De nummers tussen haakjes geven aan in welke subparagraaf ieder kenmerk nader beschreven staat. Hierin is tevens voor ieder kenmerk de tabel weergegeven die gebruikt werd voor de analyse. Het gaat hier om een kwantitatieve analyse: er werd letterlijk geturfd hoe vaak een bepaald verschijnsel voorkwam. De in deze scriptie gestelde hoofdvraag kent echter ook een kwalitatief deel, omdat de koppeling met populisme gemaakt moet worden¹³. Dit kwalitatieve deel bouwt echter voort op de cijfers die zijn verkregen uit de kwantitatieve analyse. Daarom is voor dit deel geen aparte methode gehanteerd en beschreven, maar hieraan wordt wel aandacht besteed in de discussie.

4.2.1 Hoofdzintype

De standaardvorm van een zin in het Nederlands is een mededelende zin met de persoonsvorm op de tweede plaats (Van Leeuwen, 2015). Afwijkingen van dit standaardzinstype kunnen interessant zijn, waarbij gedacht kan worden aan vraagzinnen, bevelzinnen en beknopte zinnen (zinnen zonder persoonsvorm). Interessant voor dit onderzoek is het aantal vraagzinnen, omdat de stijlfiguur quaestie – een reeks van meestal retorische vragen waar veel kracht vanuit gaat – al vaker in verband is gebracht met populistisch taalgebruik, met name dat van Wilders, zoals in De Bruijn (2010) en Kuitenbrouwer (2010). Ook het aantal bevelzinnen is het bestuderen waard, omdat het gebruik van imperatieven ook tot de stijl van Wilders lijkt te behoren, zoals Kuitenbrouwer (2010, p. 56) schrijft: ‘Wilders mag graag de gebiedende wijs gebruiken’. Het onderstaande citaat (Kuitenbrouwer, 2010, p. 56) illustreert dit. Dit is tevens een vorm van parallellisme (zie paragraaf 4.2.4).

Doe waar veel Nederlanders om schreeuwen. *Stop* de immigratie uit moslimlanden. *Sta* geen enkele nieuwe moskee meer toe. *Sluit* de islamitische scholen. *Verbied* de boerka. *Verbied* de Koran.

¹³ Denk aan het stellen van een vraag als: past verschijnsel X, waarvan we zien dat dit vaak voorkomt bij Baudet, binnen een populistische communicatiestijl?

Bij het analyseren van dit kenmerk is de volgende tabel gebruikt:

speech	vraagzin	bevelzin
II		
III		
IV		
V		

4.2.2 Hoofdzin/bijzin

Een maat voor de complexiteit van zinnen is de aan- of afwezigheid van bijzinnen (Van Leeuwen, 2015). Dit zou dus betekenen dat de afwezigheid van (veel) bijzinnen zorgt voor beter begrip van een tekst, een makkelijkere tekst dus. Van populistische taal wordt ook vaak gezegd dat het makkelijk, duidelijk of helder is; er wordt immers ‘de taal van het volk’ gesproken (Kuitenbrouwer, 2010; Van Leeuwen, 2015; Montgomery, 2017). Hoofdzinnen (met het hoofdzintype ‘standaard’) zijn op zichzelf staande zinnen met de persoonsvorm op de tweede plaats, terwijl bijzinnen afhankelijke zinnen zijn, waarbij de persoonsvorm vaak op een andere plaats in de zin voorkomt¹⁴.

Bij het analyseren van dit kenmerk is de volgende tabel gebruikt:

speech	hoofdzin	bijzin*
II		
III		
IV		
V		

* het maakt hier niet uit of het gaat om één bijzin of meerdere bijzinnen

4.2.3 Complementatie

Bij deze grammaticale structuur wordt ook wel gesproken van een voorwerpszin en een onderwerpszin, door Van Leeuwen (2015) ook wel een matrixzin en een complementzin genoemd. Figuur 2 geeft hiervan voorbeelden, waaruit op te maken valt dat de complementzin een bepaalde beschrijving geeft, waarbij de matrixzin iemands perspectief of visie weergeeft ten opzichte van die beschrijving (Van Leeuwen, 2015).

¹⁴ Zie: <https://onzetaal.nl/taaladvies/woordvolgorde-in-bijzinnen-en-hoofdzinnen/>

Figuur 2

Voorbeelden van meerdere matrixzinnen in combinatie met complementzinnen.

Bron: Van Leeuwen, 2015, p. 76

(48) MATRIXZIN	COMPLEMENTZIN
a. Eerder vertelde ik dat	het al gelukt is om klonen van zoogdierenembryo's te kweken.
b. Uit het bovenstaande valt nu af te leiden dat	het binnenkort mogelijk wordt om ook met het DNA van volwassen dieren nieuwe embryo's te maken.
c. De directeur van GenTech verwacht zelfs dat	dit reeds volgend jaar zal gebeuren.
d. Anderen zijn van mening dat	het misschien wat langer zal duren, maar
e. wij gaan ervan uit dat	het klonen van een volwassen schaap of paard binnen 10 jaar een feit is.
f. De vraag is of	de samenleving hier mentaal en moreel aan toe is, (...).

Vaak blijkt uit de matrixzin ook wiens visie wordt weergegeven, zoals in zin 48a uit figuur 2, en als dat niet het geval is, biedt de context vaak antwoord, zoals in zin 48f uit figuur 2. Het gebruiken van zo'n complementconstructie met daaraan gekoppeld een bepaalde visie beïnvloedt de argumentatieve kracht van een uiting: bij het gebruik van een complementconstructie wordt er een visie geboden, maar is ook duidelijk dat er nog ruimte is voor een andere visie, waar een zin zonder complementatie meer feitelijk overkomt; als iets waar niets tegenin te brengen valt. Het veronderstelde effect van complementatie is dus dat er ruimte wordt geboden voor discussie (Van Leeuwen, 2012). Uit het onderzoek van Van Leeuwen (2012) bleek voor Wilders dat hij in de loop der jaren, over de periode 2004-2009, steeds minder gebruik is gaan maken van complementatie, voornamelijk van de constructies met in de matrixzin 'ik vind dat...' en 'het is ongelooflijk dat...'. Dit zou erop kunnen duiden dat Wilders ook minder ruimte is gaan bieden voor andere meningen en discussie (Van Leeuwen, 2012).

Bij het analyseren van dit kenmerk is de volgende tabel gebruikt:

speech	zin met complementatie
II	
III	
IV	
V	

4.2.4 Parallellisme

Parallellisme is een stijlfiguur waarbij de grammaticale structuur van meerdere zinnen of zinsdelen hetzelfde is opgebouwd. Deze stijlfiguur past bij populistisch taalgebruik. Zo constateerden Kuitenbrouwer (2010) en Van Leeuwen (2015) dat Wilders dit stijlmiddel graag inzet in zijn speeches, waarbij in de vergelijking met minister Vogelaar niet eens zo zeer het aantal parallellismen tussen beiden

opviel, maar de lengte van de stijlfiguur (Van Leeuwen, 2015). Zo hanteert Wilders soms wel elf keer achter elkaar dezelfde zinstructuur, terwijl hier voor Vogelaar het maximumaantal op twee ligt. Ook voor Trump werden veel parallellismen gevonden (Montgomery, 2017). Een voorbeeld van het parallellisme voor Wilders is het volgende citaat uit Van Leeuwen (2015, p. 82), hier opnieuw te zien in combinatie met het gebruik van de gebiedende wijs:

Er rust een historische taak op uw schouders, mijnheer Balkenende. *Wees* moedig. *Doe* waar veel Nederlanders om schreeuwen. *Doe* wat Nederland nodig heeft. *Stop* de immigratie uit moslimlanden. *Sta* geen enkele nieuwe moskee meer toe. *Sluit* de islamitische scholen. *Verbied* de boerka. *Verbied* de Koran. *Zet* criminele moslims, zoals die Marokkaanse straatterroristen waar mensen in het land echt knettergek van worden, nu een keer het land uit. *Neem* uw verantwoordelijkheid. *Stop* de islamisering.

Bij het analyseren van dit kenmerk is de volgende tabel gebruikt:

speech	parallellismen	aantal zelfde type
II		
III		
IV		
V		

4.3 Analyse

De analyses zijn per speech uitgevoerd. Iedere analyse is volgens de beschrijvingen in onderstaande paragrafen verlopen. Bij de beschrijvingen zijn ter illustratie voorbeelden gebruikt uit de speeches van Baudet, waarnaar op de volgende manier verwezen wordt: de B van Baudet, gevolgd door het nummer van de bijlage in Romeinse cijfers, daarna in gewone cijfers de startregel en na de slash de eindregel. Bij een citaat afkomstig uit de speech van Baudet uit de vierde bijlage, regelnummers 36 t/m 40 staat dan de volgende verwijzing: BIV36/40.

4.3.1 Algemene gegevens

Voor iedere speech is allereerst het aantal woorden en zinnen genoteerd, en op basis daarvan is de gemiddelde zinslengte berekend. Het aantal zinnen was noodzakelijk, omdat de volgende analyses in verhouding staan tot dit aantal: de verhouding tussen bijvoorbeeld de aanwezigheid van hoofd- en bijzinnen kan percentueel worden weergegeven op basis van het totaal aantal zinnen dat de speech telt. Het aantal woorden was daarnaast nodig om de gemiddelde zinslengte per speech te kunnen berekenen, een maat die niet geheel op zichzelf, maar bijvoorbeeld in combinatie met de verhouding hoofdzin/bijzin, iets kan zeggen over de complexiteit van een tekst (Van Leeuwen, 2015). In tabel 3 in de resultatensectie zijn de algemene gegevens weergegeven.

4.3.2 Analyse hoofdzintype

Voor het noteren van het aantal vraag- en bevelzinnen werd voor de vraagzinnen in Word via de zoekfunctie gezocht op het vraagteken. Voor de bevelzinnen werd handmatig gezocht naar zinnen met een imperatief. Van het laatstgenoemde hoofdzintype is in geen enkele speech een variant gevonden.

Daarentegen zat in iedere speech wel een (retorische) vraag. Zoals te zien in figuur 3 komen die vragen vaak niet geheel verspreid voor.

Figuur 3

Screenshot van patroon aan vraagzinnen in BII49/54.

49 aan dezelfde groepering. Is er dan niet ook sprake, zou je jezelf kunnen afvragen, van steun vanuit de
50 regering voor een criminele organisatie met een terroristisch oogmerk? Is er dan niet sprake van een
51 ambtsmisdrijf, zoals advocaat Knoops al suggereerde? Of staat Bert Koenders boven de wet? Leidt dat
52 niet tot rechtsongelijkheid? Leidt het niet tot de onmogelijkheid om allerlei Syriëgangers te berechten
53 als blijkt dat Nederland dezelfde organisaties die wij aanduiden als "criminele organisaties" steunde? In
54 het Verenigd Koninkrijk leidde dit al tot grote problemen.

4.3.3 Analyse hoofdzin/bijzin

Voor het noteren van het aantal hoofd- en bijzinnen werd voor iedere speech per zin bekeken of het hier ging om enkel een hoofdzin of een samengestelde zin, bestaande uit een hoofdzin en in ieder geval één bijzin. Een zin eindigde in dit geval altijd met een punt of vraagteken. Wanneer er sprake was van twee of meer persoonsvormen binnen één zin, werd op basis van drie criteria bekeken of het ging om een andere (nevenschikkende) hoofdzin of een bijzin, namelijk:

- Is de zin te vervangen door één woord?
- Kan de zin op zichzelf ook een zin vormen?
- Kan er tussen onderwerp en persoonsvorm een ander zinsdeel staan?¹⁵

Als deze vragen met een 'ja' beantwoord konden worden voor één of meer van de zinsdelen met eigen persoonsvorm binnen één zin, was er sprake van een bijzin en werd dit genoteerd. Het aantal bijzinnen binnen één zin was verder niet belangrijk. Figuur 4 laat een bijzin zien, met bijbehorende analyse.

Figuur 4

Screenshot van een hoofdzin (onderstreept) en vervolgens een hoofdzin met bijzinnen in BIV1/4.

 = persoonsvorm
 = onderwerp

1 De energietransitie en het hele klimaatdenken behoren tot de allergrootste zwendels van onze tijd. Het
2 is het product van een vergelijkbaar soort utopisch waandenken als de massale immigratiegolven | die
3 in de afgelopen decennia op gang zijn gekomen, | die nog steeds niet zijn gestopt | en die de
4 samenleving heel erg veel geld hebben gekost | en vrijwel niets hebben opgeleverd. Als je gelooft dat

¹⁵ Zie voor bijbehorende uitleg: https://www.youtube.com/watch?v=sOl2_bmYxss

4.3.4 Analyse complementatie

Voor het tellen van de aanwezigheid van complementatie werd handmatig aangegeven waar in de tekst complementatie voorkwam. Vervolgens werden alleen de gevallen van complementatie genoteerd die het perspectief van de spreker weergeven, in navolging van het onderzoek van Van Leeuwen (2012) waarin onderzoek werd gedaan naar complementatie bij Wilders. Hieruit volgt niet dat enkel complementconstructies als 'Ik vind dat...' geteld zijn. Uit een constructie als 'Grenzeloos naïef van de regering en de Kamer om te denken dat...' (BII23/24) blijkt ook duidelijk de visie van Baudet: *hij* vindt het naïef van de regering en Kamer. Maar een complementconstructie als 'Als je gelooft dat...', die in BIV4/8 als parallellisme voorkomt, spreekt een toehoorder aan op bepaald gedrag. Het is een aanspreekvorm die juist gevolgd wordt door een stelling die niet tot de eigen visie behoort. Daarom zijn dergelijke complementconstructies niet meegeteld. In figuur 5 zijn voorbeelden te zien van welke complementconstructies wel zijn meegeteld.

Figuur 5

Screenshot van vier verschillende vormen van complementatie in BII12/16.

12	Ik vind het belangrijk dat geen van de woordvoerders hier helder wil zijn over de reële keuze die
13	voorligt, in plaats van de idealistische keuzes die we zouden wensen in een ideale wereld. Want ik denk
14	dat het de onwil in het algemeen toont van deze Kamer om de realiteit onder ogen te zien. Niemand
15	betooft dat <u>Assad</u> een toonbeeld is van democratische waarden. Niemand betooft dat het fantastisch
16	is dat de wereld in elkaar zit zoals die in elkaar zit. Maar hij was en is wel de enige optie voor een

4.3.5 Analyse parallellisme

Voor het voorkomen van parallellismen werd opnieuw handmatig in de tekst aangegeven waar deze voorkwamen. Als dit was gebeurd, werd gekeken hoeveel soorten parallellisme van hetzelfde type achter elkaar voorkwamen en werden deze aantallen ook genoteerd. De meeste parallellismen worden gevormd door meerdere vraagzinnen achter elkaar. Ook werd een lang parallellisme (zes) gevonden voor een stuk tekst met een bevelend karakter, zoals te zien in figuur 6. Het gebruik van de gebiedende wijs ontbreekt hier echter wel.

Figuur 6

Screenshot van een parallellisme met een lengte van zes in BIV24/30.

24	klimaatverschil van 0,05°C, wat opnieuw een volkomen onmeetbaar iets is. Je moet dus helemaal
25	afstappen van dat hele <u>klimaatdenken</u> . Je moet helemaal afstappen van het idee van obsessieve CO ₂ -
26	reductie. Je moet denken aan: wat gaan wij doen, wat is goed voor Nederland, wat is goed voor, nou ja,
27	onze samenleving, onze economie? Een van de dingen die je dus beslist niet moet doen , is de
28	kolencentrales sluiten. Een van de dingen die je beslist niet moet doen , is biomassa gaan subsidiëren en
29	windmolens, die afschuwelijke horizonvervuilende en kosteninefficiënte windmolens, subsidiëren
30	enzovoorts, enzovoorts. Dat moet je allemaal niet doen .

Hoofdstuk 5 | Resultaten

Middels de zojuist besproken manier van analyseren zijn de volgende resultaten verkregen. In tabel 3 zijn allereerst de algemene gegevens af te lezen. Het aantal woorden en zinnen was voornamelijk nodig voor het berekenen van percentages voor de verdere analyses, maar de (gemiddelde) zinslengte voor de speeches van Baudet vertoont in ieder geval al overeenkomsten met het onderzoek van Van Leeuwen (2015), waar voor de speeches van Wilders een gemiddelde zinslengte van 15,2 werd geconstateerd tegenover 19,8 voor Vogelaar. Baudet lijkt met een score van 16,6 meer te neigen naar het gemiddelde van Wilders, wat zou kunnen betekenen dat Baudet een heldere en niet complexe manier van spreken hanteert, zoals de indruk op metaniveau van de spraak van Wilders luidde in het onderzoek van Van Leeuwen (2015).

Tabel 3

Algemene gegevens van het corpus met het aantal woorden (N woorden) en zinnen (N zinnen) per speech en de gemiddelde zinslengte (M zinslengte), en het gemiddeld aantal woorden, zinnen en de gemiddelde zinslengte over het totale corpus (M totaal)¹⁶.

	speech II	speech III	speech IV	speech V	M totaal
N woorden	918	595	768	689	743
N zinnen	56	34	43	48	45
M zinslengte	16,4	17,5	17,9	14,4	16,6

In onderstaande paragrafen worden de resultaten per grammaticaal kenmerk besproken. Uiteindelijk zal de resultatensectie afgesloten worden met een algehele conclusie.

5.1 Resultaten hoofdzintype

Voor het type zin met een gebiedende wijs is in geen enkele speech één voorbeeld gevonden. Dit betekent echter niet dat er geen bevelen in het corpus te vinden zijn, ze zijn alleen niet in de verwachte vorm gevonden – de imperatief – zoals Wilders die wel graag gebruikt. Baudet lijkt zijn bevelen liever te formuleren met behulp van het werkwoord ‘moeten’, zoals te zien is in figuur 7.

Figuur 7

Screenshot met bevelen met behulp van het werkwoord ‘moeten’ in BIII31/33.

31	dat niemand anders in het kabinet deze maatregelen steunde. Rutte nam deze verantwoordelijkheid
32	hoogstpersoonlijk op zich: het was zijn maatregel en hij moet nu verantwoording afleggen. Hij moet ter
33	verantwoording worden geroepen en hij moet zijn verantwoordelijkheid nemen.

¹⁶ In de kolom M totaal is altijd sprake van afronding tot nul getallen achter de komma. Dit geldt ook voor tabel 4 t/m 7, omdat er bijvoorbeeld geen sprake kan zijn van een half woord, een halve vraag of een halve bijzin. De gemiddelde zinslengte vormt hierop de enige uitzondering.

Toch laat tabel 4 geen resultaten zien voor bevelen, omdat de methode stoelt op het feit dat Wilders graag bevelende zinnen uit met behulp van de gebiedende wijs. Of Wilders of andere politici ook graag bevelen uiten met behulp van het werkwoord ‘moeten’ is niet bekend uit de literatuur.

Tabel 4

Absolute aantallen met percentages op basis van het aantal zinnen per speech (zie tabel 3) en de gemiddeldes over het totaal voor het kenmerk hoofdzintype.

	speech II	speech III	speech IV	speech V	M totaal
vraag	16 (29%)	7 (21%)	3 (7%)	11 (23%)	9 (20%)
bevel	geen	geen	geen	geen	geen

De percentages voor het aantal vraagzinnen laten zien dat de speeches van Baudet gemiddeld genomen voor één vijfde uit vraagzinnen bestaan. Er is geen vergelijkingsmateriaal op basis waarvan kan worden gesteld of dit veel of weinig is, maar de analyses hebben in ieder geval wel laten zien dat veel van deze vragen deel uitmaken van een parallelisme en behoren tot de stijlfiguur quaestie: ‘een reeks min of meer retorische vragen waar vaak meer kracht vanuit gaat dan van een eenduidige stellingname’ (De Bruijn, 2010), zoals ook eerder in verband gebracht met Wilders (De Bruijn, 2010; Kuitenbrouwer, 2010). Baudet kwam jongstleden nog in het nieuws door het grof inzetten van deze stijlfiguur, wat door de andere politici ook wel ‘zeemeeuwpolitiek’ genoemd werd: ‘De heer Baudet komt aanfladderen, krijst de boel bij elkaar, schijt de boel onder en laat ons alles opruimen’¹⁷. Hij stelde tijdens dit debat honderd retorische vragen achter elkaar.

5.2 Resultaten hoofdzin/bijzin

De speeches van Baudet laten een overschot aan hoofdzinnen zien. De percentages voor het aantal hoofd- en bijzinnen in tabel 5 laten zien dat in gemiddeld driekwart van de speeches enkel wordt gesproken in hoofdzinnen, waar het overgebleven kwart bestaat uit hoofdzinnen met minstens één bijzin.

Tabel 5

Absolute aantallen met percentages op basis van het aantal zinnen per speech (zie tabel 3) en de gemiddeldes over het totaal voor het kenmerk hoofdzin/bijzin.

	speech II	speech III	speech IV	speech V	M totaal
enkel hoofdzin	42 (75%)	25 (74%)	26 (60%)	40 (83%)	33 (73%)
met bijzin	14 (25%)	9 (26%)	17 (40%)	8 (17%)	12 (27%)

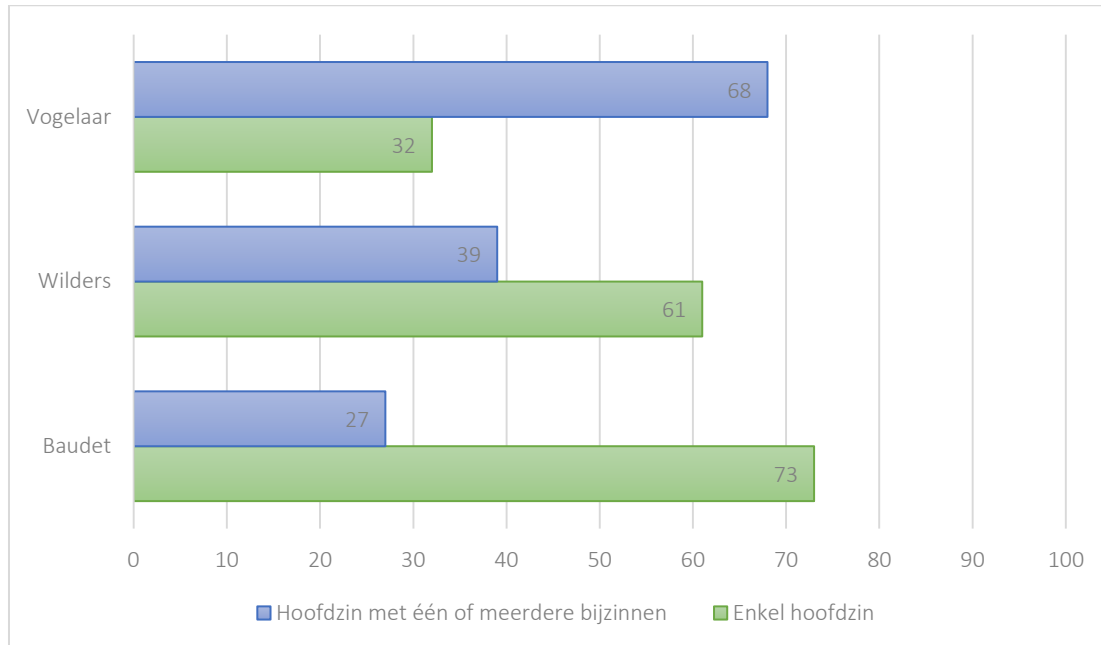
In figuur 8 zijn de percentages voor het aantal hoofd- en bijzinnen voor Baudet geplaatst naast de uit het proefschrift van Van Leeuwen (2015) bekende percentages voor Wilders en minister Vogelaar, waarbij het algemene oordeel over Wilders taalgebruik ‘helder’ was en het oordeel over het taalgebruik van Vogelaar ‘wollig’ luidde. Minister Vogelaar wordt niet beschouwd als populist, waar Wilders en Baudet dit wel zijn.

¹⁷ Zie Metronieuws via: <https://bit.ly/2AypIUw>

Figuur 8

Grafiek op basis van de gemiddelde percentages voor hoofdzinnen en hoofzinnen met één of meerdere bijzinnen voor Vogelaar, Wilders en Baudet.

Bron voor gegevens Vogelaar en Wilders: Van Leeuwen, 2015, p. 73

Waar voor Vogelaar een duidelijk overschot aan hoofdzinnen met één of meerdere bijzinnen te zien is, laten de cijfers voor zowel Wilders als Baudet zien dat zij liever in hoofdzinnen spreken. Uit figuur 8 zou zelfs kunnen worden opgemaakt dat Baudet dit in nog extremere mate dan Wilders doet. Waar Baudet in ongeveer driekwart van de gevallen enkel in hoofdzinnen spreekt, doet Wilders dit in twee derde van de gevallen. De patronen voor beide sprekers lijken in ieder geval sterk op elkaar, waar Vogelaar juist helemaal geen overeenkomsten vertoont.

5.3 Resultaten complementatie

De speeches van Baudet laten niet veel gevallen van complementatie zien. In speech II waren dit er nog zes, maar in de laatste speech (V) is er zelfs geen enkele variant van complementatie gevonden. Tabel 6 laat zien dat gemiddeld genomen zeven procent van de zinnen bestaat uit een matrixzin en een complementzin, maar dat het overgrote deel van de zinnen niet gerekend kan worden tot complementconstructies.

Tabel 6

Absolute aantallen met percentages op basis van het aantal zinnen per speech (zie tabel 3) en de gemiddeldes over het totaal voor het kenmerk complementatie (c).

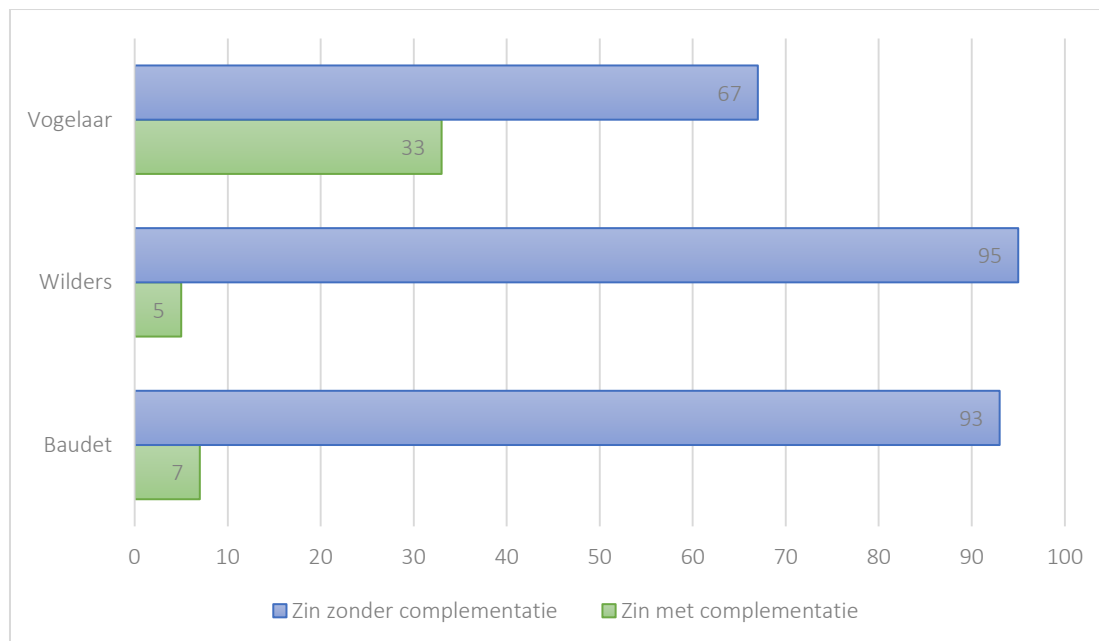
	speech II	speech III	speech IV	speech V	M totaal
zinnen met c	6 (11%)	4 (12%)	1 (2%)	0 (0%)	3 (7%)
zinnen zonder c	50 (89%)	30 (88%)	42 (98%)	48 (100%)	42 (93%)

Percentages voor complementatie waren tevens voor Wilders en Vogelaar te achterhalen in het proefschrift van Van Leeuwen (2015), zodat ook hier de percentages voor de drie sprekers naast elkaar geplaatst zijn, zoals te zien is in figuur 9.

Figuur 9

Grafiek op basis van de gemiddelde percentages voor het gebruik van complementconstructies voor Vogelaar, Wilders en Baudet.

Bron voor gegevens Vogelaar en Wilders: Van Leeuwen, 2015, p. 80

Ook hier neigen de cijfers voor Wilders en Baudet sterk naar elkaar, en zijn er geen overeenkomsten te bespeuren met het patroon van Vogelaar. Baudet lijkt, net als voor Wilders bleek uit het proefschrift van Van Leeuwen (2015), graag een feitelijke wijze van presenteren te hanteren, zodat ook minder ruimte wordt geboden voor perspectieven van anderen.

5.4 Resultaten parallelisme

In de speeches van Baudet komen gemiddeld zeven parallelismen voor. Of dit veel of weinig is, valt niet te zeggen. Wel is bekend dat parallelismen, zoals beschreven in het Algemeen letterkundig lexicon, 'meestal worden aangewend om een bepaalde gedachte of emotie door herhaling of contrast te versterken of te verhelderen' (Van Bork, Delabastita, Van Gorp, Verkrujssse & Vis)¹⁸. Baudet zorgt er dus met behulp van dit syntactisch stijlmiddel voor dat in ieder geval in elke speech zijn gedachtes versterkt en helder worden overgebracht.

¹⁸ Bron zonder (vast) jaartal en zonder paginanummer

Tabel 7

Absolute aantallen per speech¹⁹ en de gemiddeldes over het totaal voor het kenmerk parallellisme.

	speech II	speech III	speech IV	speech V	M totaal
parallellismen	10	3	8	5	7
maximale lengte	5	6	6	9	7

De maximale lengte van deze stijlfiguur gaat tot negen, zoals te zien is in tabel 7, maar er zijn er ook bij met een lengte van twee. In figuur 10 is een parallellisme van negen te zien met daarbinnen nog een parallellisme met een lengte van twee.

Figuur 10

Screenshot van een parallellisme met een lengte van negen en daarbinnen tevens een parallellisme met een lengte van twee in BV22/31.

22	Noorwegen zouden vertrekken, daar zonder jas heen zouden moeten. Hoe kon dat gebeuren? Nou, zo
23	blijkt uit de brief van de staatssecretaris, het ging om een oefening in een omgeving waar het soms koud
24	kan zijn, maar gemiddeld genomen in deze maanden niet. Welke dwaas begrijpt nou niet dat een missie
25	naar Noorwegen in deze tijd van het jaar koud zal zijn? De gemiddelde weerstemperaturen laten dat
26	ook zien! Wie bent u, mevrouw Visser? Wat doet u op deze positie? [...]
27	Wat weet u van Defensie en van de noden van militairen? Waarom bent u aangewezen om te
28	waken over die mensen? [...]
29	Wie is de staatssecretaris? Wat doet zij op deze positie? Waarom is zij aangewezen om te waken
30	over datgene wat onze militairen wel of niet nodig hebben, om te waken over wat de belangrijkste
31	prioriteit van ons land zou moeten zijn: ons immuunsysteem, onze zelfverdediging. Een

Het lijkt nu misschien net of een parallellisme voor Baudet vrijwel altijd samenvalt met de stijlfiguur quaestie. Dit type parallellisme is inderdaad vaak te vinden, maar er zijn ook genoeg parallellismen te vinden die niet voldoen aan dit type. Een voorbeeld hiervan is weergegeven in figuur 11.

Figuur 11

Screenshot van een parallellisme met een lengte van vijf in BII36/38.

36	in Syrië. 22 verschillende groepen! Waarom ging men door terwijl men wist dat het niet in de haak was?
37	Men wist dat er standrechtelijke executies plaatsvonden, dat er, zoals ik al noemde, kindsoldaten
38	werden geronseld, dat er shariarechtbanken waren en dat er dorpen onder vuur werden genomen.

¹⁹ In het geval van parallellismen kunnen geen percentages worden gegeven op basis van het aantal zinnen per speech, omdat een parallellisme zich ook voor kan doen binnen één zin, zoals het volgende: ‘Integendeel: ze vluchtten in idealistische beschouwingen over mensenrechten, en zeiden dat we toch nooit de idealen uit het oog mogen verliezen, dat je aan het begin van de strijd wel degelijk allerlei gematigde groepen had [...] en dat Nederland toch moet blijven strijden voor een “betere wereld” (BII3/6).

5.5 Resultaten in samenhang

Als alle afzonderlijke grammaticale verschijnselen gezamenlijk bekeken worden, valt op basis van dit onderzoek het volgende te concluderen:

- 1) Baudet spreekt het liefst in niet al te lange zinnen, met een zinslengte van gemiddeld 16,6 woorden per zin²⁰;
- 2) Baudet stelt graag (retorische) vragen, die vaak niet geheel verspreid door een speech voorkomen en zo een parallellisme vormen;
- 3) Baudet maakt sowieso graag gebruik van parallellismen, die kunnen oplopen tot een lengte van negen;
- 4) Baudet spreekt het liefst in hoofdzinnen zonder bijzin;
- 5) Baudet maakt erg weinig gebruik van complementatie.

Dit zou betekenen dat de grammaticale elementen van de taal van Baudet begrijpelijke taal ondersteunen (punt 1 en 4), bijdragen aan overtuigingskracht (punt 2 en 3) en tegelijkertijd de ruimte voor discussie of tegenspraak verkleinen (punt 5). In paragraaf 3.3 werden de verbanden tussen de te onderzoeken grammaticale kenmerken en de begrijpelijkheid en overtuigingskracht van een tekst en het niet bieden van ruimte voor discussie al als volgt gelegd:

- a) gemiddelde zinslengte en de verdeling hoofdzin/bijzin zeggen iets over de *begrijpelijkheid* van speeches;
- b) hoofdzyntype, zoals een vraagzin en parallellismen, zeggen iets over de *retorica* van speeches;
- c) en de aan- of afwezigheid van complementatie zegt iets over de *discussieruimte* die geboden wordt in speeches.

Deze gemaakte koppeling samen met de resultaten voor de taal van Baudet maakt dat zijn taal op gebied van grammatica het beste als 'klare taal' zou kunnen worden omschreven, waarbij in de Van Dale de definitie 'heldere, duidelijke taal' vermeld staat, precies de overkoepelende indruk die geschetst en getoetst werd voor het taalgebruik van Wilders in het proefschrift van Van Leeuwen (2015). De overeenkomsten met de grammaticale eigenschappen van de taal van Wilders zijn ook groot, zoals te zien in de hieraan voorafgaande paragrafen van de resultatensectie: de gemiddelde zinslengte neigt naar elkaar, beide sprekers maken veel gebruik van vragen en spreken voor het overgrote deel in hoofdzinnen, maken weinig gebruik van complementatie en zetten graag een (lang) parallellisme in. Overeenkomstige patronen voor Baudet en Wilders in het gebruik van de hier onderzochte grammaticale elementen waren nog duidelijker zichtbaar in de situaties waarnaast een andere politica geplaatst kon worden, minister Vogelaar. Zo laat het patroon in figuur 8 zien dat Wilders en Baudet overwegend in hoofdzinnen spreken, terwijl in de spraak van Vogelaar juist het aandeel van bijzinnen het aantal hoofdzinnen overstijgt. Figuur 9 laat eenzelfde soort verdeling zien: waar Wilders en Baudet beide in ongeveer 95 procent van de gevallen geen complementatie laten zien, maakt Vogelaar in ongeveer een derde deel van haar speeches gebruik van complementatie.

²⁰ Het gegeven dat Baudet in 'niet al te lange zinnen' lijkt te spreken, is gebaseerd op het eerder genoemde zinsgemiddelde van Wilders van 15,2 tegenover het zinsgemiddelde van Vogelaar van 19,8 (Van Leeuwen, 2015).

Hoofdstuk 6 | Discussie en conclusie

6.1 Discussie

De zojuist besproken resultaten laten zien dat de hoofdvraag van dit onderzoek, ‘In hoeverre stroken de grammaticale kenmerken van speeches van Baudet met de taal van het populisme?’, beantwoord kan worden met: de grammaticale kenmerken van speeches van Baudet stroken in zeer hoge mate met de taal van het populisme. Op basis van de grammaticale kenmerken die in dit onderzoek voor Baudet gevonden zijn, kan gesteld worden dat zijn grammatica bijdraagt aan de begrijpelijkheid, overtuigingskracht en het bieden van ruimte voor discussie in zijn speeches, hetgeen sterk overeenkomt met de grammaticale kenmerken die bekend zijn voor Wilders en het bijbehorende effect dat deze kenmerken gezamenlijk sorteren.

Een nadeel van dit onderzoek is dat er weinig vergelijkingsmateriaal en literatuur beschikbaar was met betrekking tot grammaticale kenmerken van populistten, waardoor er nu eerder sprake is van een link met Wilders dan een link met populistisch taalgebruik. Er is echter wel gebleken dat beide sprekers op grammaticaal niveau dusdanig overeenkomen en tegelijkertijd verschillen van een andere politica, die niet populistisch geacht wordt, dat dit zeker stof tot nader onderzoek is. Tevens zou bij vervolgonderzoek naar Baudet een groter corpus betrokken kunnen worden om te kijken of hieruit dan dezelfde resultaten blijken als uit dit onderzoek, dat gedaan is met behulp van een corpus van minder grote omvang.

De vraag die in dit onderzoek niet beantwoord is, is of de sterke overeenkomsten met de taal van Wilders berusten op toeval of dat dit misschien iets is wat meerdere politici doen, ook non-populisten. Waar duidelijk is dat beide sprekers op inhoudelijk vlak op dezelfde lijn zitten, doet de stijl van beiden in het eerste opzicht toch niet hetzelfde aan, zoals De Jong en Van Leeuwen (2018, p. 22) ook proberen duidelijk te maken:

Anders dan Wilders bombardeert hij [Baudet] zijn hoorders met verwijzingen naar dichters als Rilke en Baudelaire en filosofen als Adorno, Marcuse en Alexis de Tocqueville. Hier klinkt, kortom, geen doorsnee populist die de taal van het volk spreekt.

Toch blijkt uit dit onderzoek dat, ondanks het feit dat Baudet liever spreekt over Adorno en Baudelaire en Wilders over Henk en Ingrid, er duidelijke overeenkomsten bestaan tussen beide sprekers wanneer het over grammatica gaat. Beide sprekers gebruiken op een dusdanige manier taalstructuur en stijlmiddelen dat het resultaat ‘klare taal’ is waar waarschijnlijk meer mensen zich mee kunnen identificeren dan taal die minder begrijpelijk of helder gepresenteerd wordt.

Ondanks de zojuist genoemde beperkingen van dit onderzoek kan gesteld worden dat de resultaten van dit onderzoek interessant en misschien ook verrassend zijn. Dat grammaticale kenmerken van de taal van Baudet heel goed stroken met de kenmerken van de taal van het populisme was op basis van de bestaande literatuur te verwachten, en ook op basis van de inhoud van speeches van Baudet. Desondanks had ik niet gedacht dat zijn taal dusdanig overeen zou komen met de taal van Wilders, en ik denk velen met mij, zoals De Jong en Van Leeuwen, getuige het citaat hierboven. Baudet blijkt iemand te zijn die zijn lexicon en bijbehorende uitspraak graag iets oppompt ten behoeve van een elitaire uitstraling, om zich vervolgens via zijn partijprogramma én grammaticaal af te zetten tegen deze elite. Baudet hanteert grammaticale elementen en structuren die getuigen van begrijpelijke taal; klare taal. De taal *van* een populist, *voor* het volk.

6.2 Conclusie

In dit onderzoek stond de combinatie van taal en populisme centraal. Taal beïnvloedt de manier waarop we naar de werkelijkheid kijken en roept oordelen en associaties op. Om deze reden is taal een belangrijk middel voor politici: zij kunnen taal inzetten voor hun eigen succes. Zeer succesvolle politici van de laatste jaren zijn die met een populistische inslag, zoals Baudet, een nieuwe politicus in de Tweede Kamer en tevens een zogenaamde populist. De grammaticale kenmerken van zijn speeches werden in dit onderzoek blootgelegd. Het bleek nuttig allereerst het begrip populisme te bespreken, waarbij twee kernwaarden van populisme naar voren kwamen: de populist zegt voor het volk te spreken en stelt dat volk centraal, en de populist presenteert zich als anti-elitair. Een derde kenmerk dat belangrijk is, zeker ook in het geval van Baudet, is dat de populist een specifieke groep van de samenleving probeert uit te sluiten. Na afbakening van dit begrip werd overgestapt naar de taal van de populist, want bestaat er eigenlijk wel zoiets als populistisch taalgebruik? Uit de onderzoeken die besproken werden bleek dat er inderdaad sprake is van terugkerende, talige elementen, maar dat deze wel voornamelijk gebaseerd zijn op de taal van Wilders, en deels de taal van Trump, zeker wanneer het grammatica betreft, want hierover is nog niet veel geschreven. Dit is een nadeel van dit onderzoek, maar maakt dit onderzoek tegelijkertijd des te interessanter, want de resultaten laten zien dat een onderzoek naar grammaticale elementen zeker vruchtbaar kan zijn. De speeches van Baudet werden geanalyseerd op basis van een zelf samengestelde, grammaticale checklist, waarin voornamelijk grammaticale elementen voorkwamen die interessant waren gebleken voor Wilders. Uit de resultaten blijkt dat Baudet graag spreekt in vrij korte zinnen, die vaak een retorische vraag vormen, weinig bijzinnen bevatten, juist veel (lange) parallelismen laten zien en weinig complementatie. Deze grammaticale kenmerken werden ook voor Wilders gevonden in eerdere onderzoeken, en houden verband met verschillende eigenschappen van taal, zoals de begrijpelijkheid ervan, overtuigingskracht en feitelijkheid. Deze eigenschappen van taal laten zien dat Baudet, ondanks zijn elitaire uitstraling, de taal van het volk spreekt. Populisme is opkomend, spreekt veel mensen aan en neemt alleen maar in populariteit toe. Blijkt grammatica dan die populistische sleutel tot succes? Een vraag die reden is tot het blootleggen van de grammatica van andere politici, zowel populistisch als niet populistisch.

Literatuur

- Aalberts, C. (2012). *Achter de PVV. Waarom burgers op Geert Wilders stemmen*. Delft: Eburon.
- Bailin, A. & Grafstein, A. (2016). *Readability: Text and Context*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Bork, G.J. van, Delabastita, D., Gorp, P.J. van, Verkruijsse, P.J., & Vis, G.J. (2012-····)²¹. Algemeen letterkundig lexicon. In *Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL)*. Geraadpleegd op 12 december 2018, van https://www.dbnl.org/tekst/dela012alge01_01/dela012alge01_01_02485.php
- Bracciale, R. & Martella, A. (2017). Define the populist political communication style: the case of Italian political leaders on Twitter. *Information, Communication & Society*, 20(9), 1310-1329.
- Bruijn, H. de (2010). *Geert Wilders in debat. Over de framing en reframing van een politieke boodschap*. Den Haag: Uitgeverij LEMMA.
- Bruijn, H. de (2011). *Framing. Over de macht van taal in de politiek*. Amsterdam: Atlas Contact.
- Engesser, S., Ernst, N., Esser, F., & Büchel, F. (2017). Populism and social media: How politicians spread a fragmented ideology. *Information, Communication & Society*, 20(8), 1109-1126.
- Fausey, C.M. & Matlock, T. (2011). Can grammar win elections? *Political Psychology*, 32(4), 563-574.
- Hacquebord, H. & Lenting-Haan, K. (2012). Kunnen we de moeilijkheid van teksten meten? *Levende Talen Tijdschrift*, 13(2), 14-24.
- Hawkins, K.A. (2009). Is Chávez Populist? Measuring Populist Discourse in Comparative Perspective. *Comparative Political Studies*, 42, 1040-1067.
- Jagers, J. & Walgrave, S. (2007). Populism as political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium. *European Journal of Political Research*, 46, 319-345.
- Jong, J. de & Leeuwen, M. van (2018). Van oikofobie tot soldatenpak. De stijl en taal van Thierry Baudet. *Onze taal*, 87(10), 22-23.
- Kessel, S. van & Castelein, R. (2016). Shifting the blame. Populist politicians' use of Twitter as a tool of opposition. *Journal of Contemporary European Research*, 12(2), 594-614.
- Kuitenbrouwer, J. (2012). *De woorden van Wilders en hoe ze werken*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Leeuwen, M. van (2012). Stijl en grammatica. Complementatie in politieke speeches. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 34(1), 54-73.

²¹ Het lexicon kwam in 2012 online en wordt periodiek aangevuld door de redactie

- Leeuwen, M. van. (2015). *Stijl en politiek. Een taalkundig-stilistische benadering van Nederlandse parlementaire toespraken* (Proefschrift Universiteit Leiden, Leiden). Utrecht: LOT.
- Montgomery, M. (2017). Post-truth politics? Authenticity, populism and the electoral discourses of Donald Trump. *Journal of Language and Politics*, 16(4), 619-639.
- Mulken, M. van & Schellens, P.J. (2012). Over loodzware bassen en wapperende broekspijpen. Gebruik van perceptie van taalintensiverende middelen. *Tijdschrift voor Taalbeheersing* (34)1, 26-53.
- Müller, J.W. (2017). *Wat is populisme?* Amsterdam: Uitgeverij Nieuw Amsterdam.
- Nederlands Debat Instituut. (2018). *Effectieve stijlfiguren in presentaties*. Geraadpleegd op 12 december 2018 van <https://debatinstituut.nl/bibliotheek/overtuigtips/item/serie-winnende-debattips-deel-12-effectieve-stijlfiguren>
- Reinemann, C., Aalberg, T., Esser, F., Stromback, J., & Vreese, C.H. de (2016). Populist political communication. Towards a model of its causes, form and effects. In Reinemann, C., Aalberg, T., Esser, F., Stromback, J., & de Vreese, C.H. (Eds.), *Populist political communication in Europe* (H2). New York: Routledge.
- Reisigl, M. (2006). The Dynamics Of Right-Wing Populist Argumentation In Austria. In: Eemeren, F.H. van, Blair, J.A., Willard, C.A., & Garssen, B. (Eds.), *Proceedings of the Sixth Conference of the International Society for the Study of Argumentation (ISSA)*. Amsterdam: Rozenberg.
- Velde, H. te (2010). *Van regentenmentaliteit tot populisme. Politieke tradities in Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Vossen, K. (2010). Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders compared. *Perspectives on European Politics and Society*, (11)1, 22-38.
- Wolthuis, B. (2007). Het spelkarakter van het parlementaire debat. *Rechtsfilosofie & Rechtstheorie* 36(3), 12-33.

Bijlage I

A. Grammaticale categorieën

1. Hoofdzinstypes

Vooral het gebruik van niet-standaardvormen,²⁹ zoals:

- Vraag- en bevelzinnen
- Uitroepen
- Beknopte zinnen (geen persoonsvorm)
- Losse woordgroepen, zonder werkwoord ('[Wat valt er onder embargo te houden?] Niets.')

2. Volgorde in hoofdzinnen

- Vooral bijzondere vooropplaatsingen ('Gezag en leiderschap moet de premier uitstralen')

3. Complexiteit van hoofdzinnen

- Verhouding tussen enkelvoudige hoofdzinnen en hoofdzinnen met bijzinnen
- Hoofdzinnen met meerdere bijzinnen

4. Aard van structurele verbindingen tussen tekstsegmenten

- Juxtapositie/nevenschikking/onderschikking
- Finiete/infiniete constructies

5. Complementatie

- Finiet of infiniet
- Perspectiverend of ook causaal?
- Parenthetische zinnestelsels ('...', dacht zij, '...')

6. Soorten zinsstructuren

- Transitief/intransitief
- Passief
- Onpersoonlijke constructies ('Er verschijnt een glimlach op zijn gezicht' vs. 'Hij glimlacht')

7. Bijzondere kenmerken van presentatie van situaties en gebeurtenissen (werkwoordsgroepen)

- Tijd (tegenwoordig/verleden; voltooid/onvoltooid)
- Aspect (toestand/gebeuren; duur/moment; begin/proces – vgl. 'Hij dacht na', 'Hij was aan het nadenken', 'Hij begon na te denken')
- Causaliteit (vgl. 'Hij liet het boek vallen' vs. 'Het boek viel uit zijn handen')

8. Bijvoeglijke en bijwoordelijke bepalingen

- Abstract/concreet
- Specificerend/vervagend
- Beschrijvend/evaluerend
- Voorzien van graadaanduidingen ('volkomen duidelijk' vs. 'duidelijk', 'doodmoe' vs. 'moe')

²⁹ De standaardvorm is die van een mededelende hoofdzin met persoonsvorm op de tweede plaats.

9. Negatie

- 'Niet', 'geen', maar ook 'nauwelijks' e.d.

10. Modaliteit

- In bijwoorden ('misschien', 'kennelijk', 'waarschijnlijk', 'blijkbaar', 'vast en zeker', 'ongetwijfeld', enz.)
- In hulpwerkwoorden ('lijken', 'blijken', 'schijnen', 'moeten', 'mogen', 'kunnen', 'zullen', 'zou(den)', 'willen')

11. Algemeen

- Zijn er bepaalde grammaticale constructies die opvallen door frequent en/of bijzonder gebruik? Denk bijvoorbeeld aan als...dan-constructies, vergelijkingen (vergroten en overtreffende trap), parallellismen (zie ook onder C. Stijlfiguren)

Bijlage II

1 Dank u wel, mevrouw de voorzitter. Als je kunt kiezen tussen Al Qaida en Assad, wat zou je dan kiezen?
2 Dat is de vraag die ik vandaag aan verschillende woordvoerders heb voorgelegd. En geen van de mensen
3 aan wie ik dat gevraagd heb, kwam met een helder antwoord. Integendeel: ze vluchtten in idealistische
4 beschouwingen over mensenrechten, en zeiden dat we toch nooit de idealen uit het oog mogen
5 verliezen, dat je aan het begin van de strijd wel degelijk allerlei gematigde groepen had — wat dat ook
6 maar moge betekenen — en dat Nederland toch moet blijven strijden voor een "betere wereld". Dat is
7 allemaal mooi, maar we hebben gezien dat toen Assad op zijn zwakst was, mede als gevolg van de
8 actieve Nederlandse pogingen om zijn regering te destabiliseren, het land onder de voet werd gelopen
9 door extremistische islamisten. We hebben dit niet alleen in Syrië gezien, maar ook in Afghanistan, in
10 Irak, in Libië en in Egypte. Overall waar de autocratische heersers of regimes werden verjaagd,
11 ontstonden extremistische islamistische regimes.

12 Ik vind het belangrijk dat geen van de woordvoerders hier helder wil zijn over de reële keuze die
13 voorligt, in plaats van de idealistische keuzes die we zouden wensen in een ideale wereld. Want ik denk
14 dat het de onwil in het algemeen toont van deze Kamer om de realiteit onder ogen te zien. Niemand
15 betoogt dat Assad een toonbeeld is van democratische waarden. Niemand betoogt dat het fantastisch
16 is dat de wereld in elkaar zit zoals die in elkaar zit. Maar hij was en is wel de enige optie voor een
17 enigszins geordend regime in Syrië, dat nu, onder meer door de westerse en ook Nederlandse steun
18 aan rebellen en extremisten, al jaren in een vreselijke oorlog is verwickeld. [...]

19 In mijn visie is er dus sprake van grote naïviteit in het debat over Syrië, een groot idealisme en
20 weinig realisme. Dat geldt ook voor de groepen die zich braaf presenteerden als gematigd. Dat werd
21 maar klakkeloos aangenomen. "O, ze presenteren zich als gematigd, dan zal het wel zo zijn en dan zullen
22 ze wel de waarheid spreken." En ondertussen maken ze zich schuldig aan het ronselen van kindsoldaten
23 en is er sprake van sharierechtbanken en moordpartijen. Grenzeloos naïef van de regering en de Kamer
24 om te denken dat je wel even democratie gaat brengen in zo'n ingewikkeld land. Hoe vaak hebben we
25 dit al niet fout zien gaan? Waarom leert men niet van de fouten die steeds gemaakt worden? Ik noemde
26 al Irak, Afghanistan en Libië. Steeds hetzelfde patroon. Wat een naïviteit om te denken dat je via
27 formuliertjes en overdrachtsbewijzen in een burgeroorlog kan reguleren wie welke Toyota's gebruikt.
28 Had anders ook nog even een notaris meegestuurd, is een gedachte die opkomt als je ziet hoe deze
29 oorlog door managers en consultants geacht werd gevoerd te kunnen worden vanuit een bureau in Den
30 Haag.

31 Maar het is niet alleen naïviteit, het is ook cynisme. Cynisme aan de kant van de regering die,
32 zoals duidelijk is geworden in de recente onthullingen, wist dat het niet in de haak was. Rutte II en Rutte
33 III hebben talloze organisaties en groepen gesteund die direct of indirect met ISIS en Al Qaida verband
34 hielden. Dat waren organisaties zoals Jabhat al-Shamiya en de Sultan Murad Brigade. In 2017 is die steun
35 nog eens verlengd en uitgebreid. De Nederlandse regering steunde maar liefst 22 verschillende groepen

Bijlage II

36 in Syrië. 22 verschillende groepen! Waarom ging men door terwijl men wist dat het niet in de haak was?
37 Men wist dat er standrechtelijke executies plaatsvonden, dat er, zoals ik al noemde, kindsoldaten
38 werden geronseld, dat er shariarechtbanken waren en dat er dorpen onder vuur werden genomen.

39 Welke belangen speelden hier? Was het pure incompetentie, of speelde ook de ambitie mee
40 om internationaal een beetje mee te doen? Misschien kon men zo een baantje creëren voor Koenders
41 in de eerste plaats en daarna misschien voor een VVD'er of meerdere VVD'ers? Zo gaat dat immers in
42 de internationale politiek. Zo doe je dat: meedoen met internationale projecten en dan een positie
43 creëren voor een van je partijgenoten.

44 En aan minister Blok vraag ik het volgende. Wat was de feedback destijds van de operators ter
45 plaatse? Wat is er met deze feedback gedaan? Is het beleid hierop aangepast, of niet?

46 Volgens Elsevier wordt een man die bij Jabhat al-Shamiya actief was inmiddels door het OM vervolgd
47 wegens deelname aan een criminele organisatie met een terroristisch oogmerk. Hij was in 2015 actief
48 voor deze organisatie, terwijl Bert Koenders niet lang daarna honderden Toyota's verstrekke aan
49 dezelfde groepering. Is er dan niet ook sprake, zou je jezelf kunnen afvragen, van steun vanuit de
50 regering voor een criminele organisatie met een terroristisch oogmerk? Is er dan niet sprake van een
51 ambtsmisdrijf, zoals advocaat Knoops al suggereerde? Of staat Bert Koenders boven de wet? Leidt dat
52 niet tot rechtsongelijkheid? Leidt het niet tot de onmogelijkheid om allerlei Syriëgangers te berechten
53 als blijkt dat Nederland dezelfde organisaties die wij aanduiden als "criminele organisaties" steunde? In
54 het Verenigd Koninkrijk leidde dit al tot grote problemen.

55 Door het handelen van de Nederlandse regering is Al Qaida hoe dan ook versterkt, inclusief
56 terreurgevaar in Europa. Door het verlengen van de oorlog in Syrië is een gigantische
57 vluchtelingenstroom naar Europa op gang gekomen, waarvan wij elke dag de problemen ondervinden.
58 En de algehele chaos in het Midden-Oosten is groter en groter geworden. Hoeveel doden zijn er gevallen
59 door dit ondoordachte, moralistische wanbeleid?

60 De regering zat fout. De Kamer zat fout. Laten we dit nooit meer doen.

Bijlage III

1 Mevrouw de voorzitter. Tijdens de Algemene Beschouwingen op 19 september vroeg ik deze Kamer wie
2 eigenlijk de baas is in Nederland. We hebben gezien: het is niet Mark Rutte en het is ook niet de
3 Nederlandse kiezer. Als Unilever Rutte opdraagt de dividendbelasting af te schaffen, voelt Mark Rutte
4 in al zijn vezels dat dat moet gebeuren en verdedigt hij dit bizarre plan alsof zijn leven ervan afhangt.
5 Misschien blijkt zijn politieke leven er ook wel van te hebben afgehangen. Als Paul Polman, de CEO van
6 Unilever niet eens de stemming bij zijn eigen aandeelhouders adequaat blijkt te kunnen inschatten en
7 die aandeelhouders het Unileverhoofdkantoor helemaal niet willen verhuizen naar Nederland, draait
8 Mark Rutte als een blad aan de boom net zo makkelijk weer om en schaft hij de afschaf weer af. Rutte
9 blijkt de loopjongen van de multinationals en als zijn voormalig werkgever niet langer van hem verlangt
10 om jaarlijks 2 miljard belastinggeld cadeau te doen aan buitenlandse beleggers, dan doet hij het niet.

11 Dit hele gebeuren toont niet alleen aan dat Mark Rutte een dociele loopjongen van Unilever is,
12 maar vooral dat de naïeve Mark Rutte überhaupt niet kan inschatten in welk internationaal financieel
13 krachtenveld hij opereert. Diverse financiële experts en ook het FD hebben er meermalen op gewezen
14 dat het helemaal geen uitgemaakte zaak was dat de Unileveraandeelhouders wel even in zouden
15 stemmen met de verhuisplannen van Londen naar Rotterdam, omdat er door de andere Nederlandse
16 wet- en regelgeving significante waarderingsverschillen kunnen ontstaan. Mijn vraag aan de minister-
17 president is dan ook, als hij tijd heeft om zijn telefoon neer te leggen en mijn vraag te horen, of hij er
18 ooit rekening mee heeft gehouden dat Polman van Unilever hem gewoon voor het lapje hield en dacht:
19 we proberen het gewoon en we zien wel waar het schip strandt. Meneer de minister-president, ik ben
20 heel benieuwd naar uw antwoord daarop, als u de vraag überhaupt gehoord heeft.

21 Unilever had wel een plan B: als de Unileveraandeelhouders het niet zien zitten, dan geven we
22 gewoon Mark Rutte de schuld. Had de minister-president niet ook een plan B moeten hebben, vraag ik
23 via de voorzitter aan de minister-president, als hij dat tenminste hoort. Had hij niet ook een plan B
24 moeten hebben, of had hij door moeten gaan om als naïeve bakvis achter Polman aan te hollen? Je
25 vraagt je af van wie hij nu een sms'je krijgt. Rutte liet zelfs de koning in de troonrede oplezen dat de
26 dividendbelasting wordt afgeschaft. De geloofwaardigheid van Rutte heeft een absoluut dieptepunt
27 bereikt. Voor wie zit hij hier nou eigenlijk? Voor zichzelf? Voor multinationals? Voor een baantje in de
28 EU? In ieder geval niet voor Nederland. Hoe kunnen we deze premier nog vertrouwen? Hij lacht, maar
29 ik denk niet dat veel mensen in Nederland lachen. Waarom heeft de minister-president, de minister van
30 Algemene Zaken, het economisch vestigingsklimaat van Nederland in zijn portefeuille? Het is duidelijk
31 dat niemand anders in het kabinet deze maatregelen steunde. Rutte nam deze verantwoordelijkheid
32 hoogstpersoonlijk op zich: het was zijn maatregel en hij moet nu verantwoording afleggen. Hij moet ter
33 verantwoording worden geroepen en hij moet zijn verantwoordelijkheid nemen.

34 Mevrouw de voorzitter. Iedereen die weleens in de keuken heeft gestaan, weet dat als de
35 teflonlaag van je bakpan krassen begint te vertonen, je de pan zo snel mogelijk weg moet gooien omdat

Bijlage III

- 36 hij dan giftig wordt en moet vervangen door een beter exemplaar. De teflonlaag van Mark Rutte heeft
37 het begeven. Het is tijd om ook hem te vervangen. We kunnen deze premier niet langer vertrouwen.
38 Wij zullen de motie van wantrouwen steunen.

Bijlage IV

1 De energietransitie en het hele klimaatdenken behoren tot de allergrootste zwendels van onze tijd. Het
2 is het product van een vergelijkbaar soort utopisch waandenken als de massale immigratiegolven die in
3 de afgelopen decennia op gang zijn gekomen, die nog steeds niet zijn gestopt en die de samenleving
4 heel erg veel geld hebben gekost en vrijwel niets hebben opgeleverd. Als je gelooft dat CO₂ een-op-een
5 verantwoordelijk is voor het beetje klimaatverandering dat wij zien, als je dat gelooft ... Het is zeer
6 omstreden. Er zijn allerlei andere visies op waardoor het klimaat wel of niet zou veranderen en volgens
7 welke modellen dan precies enzovoorts. Maar als je dat gelooft, zelfs als je dat allemaal gelooft, dan zou
8 Nederland, als het zich volledig houdt aan alle gestelde doelen, in 2030 0,00007°C minder
9 klimaatverandering teweegbrengen. Een volkomen onmeetbaar, volkomen insignificant getal. En als alle
10 landen die zich hebben gecommitteerd aan de Parijsdoelstellingen zich zouden houden aan datgene
11 wat zij hebben beloofd, dan zou dat een verandering van het klimaat tot gevolg hebben — als je die
12 modellen dus gelooft — van 0,05°C. Opnieuw een volkomen insignificant en onmeetbaar
13 temperatuurverschil. Dus is het absurd, werkelijk absurd om daar zo ontzettend veel, honderden,
14 duizenden miljarden tegenaan te smijten. [...]

15 In de eerste plaats. Als het zo zou zijn dat Nederland met al die maatregelen 0,00007°C minder
16 opwarming zou realiseren, dan zou dat op mondiale schaal inderdaad helemaal niets uitmaken. Dan is
17 er dus ook geen enkele reden om dat te doen, als je denkt vanuit het Nederlandse belang, maar ook als
18 je denkt vanuit het mondiale belang, want die 0,00007°C zal ook op mondiale schaal geen effect hebben.
19 Maar er zijn ook berekeningen gemaakt, zoals ik al noemde, van wat er mondiaal zou gebeuren als al
20 die landen die zich in die Parijsakkoorden aan bepaalde doelstellingen hebben verbonden zich allemaal
21 zouden houden aan datgene wat ze beloofd hebben, wat ze natuurlijk niet gaan doen. Maar zelfs al
22 zouden ze dat allemaal doen en zelfs al geloof je in al die klimaatmodellen, die overigens steeds niet uit
23 blijken te komen, maar goed ... Stel dat je daar allemaal in gelooft, dan nog bereik je maar een
24 klimaatverschil van 0,05°C, wat opnieuw een volkomen onmeetbaar iets is. Je moet dus helemaal
25 afstappen van dat hele klimaatdenken. Je moet helemaal afstappen van het idee van obsessieve CO₂-
26 reductie. Je moet denken aan: wat gaan wij doen, wat is goed voor Nederland, wat is goed voor, nou ja,
27 onze samenleving, onze economie? Een van de dingen die je dus beslist niet moet doen, is de
28 kolencentrales sluiten. Een van de dingen die je beslist niet moet doen, is biomassa gaan subsidiëren en
29 windmolens, die afschuwelijke horizonvervuilende en kosteninefficiënte windmolens, subsidiëren
30 enzovoorts, enzovoorts. Dat moet je allemaal niet doen.

31 Er zijn allerlei dingen die je ondertussen wel kan doen met die 1.000 miljard die je daarmee
32 uitspaart. 1.000 miljard; €20.000 voor warmtepompen die de VVD, net als GroenLinks en andere
33 partijen, huishoudens wil opdringen. 210 miljard aan isolatiekosten voor bedrijven. Nog eens 230
34 miljard voor huishoudens. 130 miljard aan subsidies voor windmolens en zonnepanelen. Allemaal
35 weggegooid geld dat je aan zoveel betere dingen kan besteden. [...]

Bijlage IV

36 Het begint bij constateren dat die hele voorgenomen energietransitie ten eerste op een uiterst
37 dubieus idee over klimaatverandering gebaseerd is. Die zeespiegelstijging is eigenlijk een soort
38 gesecculariseerd christelijk verhaal van de ark van Noach en de zeespiegel die ons vanwege onze zonden
39 komt straffen, enzovoort. Daar zit een heel ander mechanisme achter, waardoor al die mensen daar zo
40 in geloven.

41 Er zitten ook heel veel perfide lobby's in. Dat zien we ook steeds terug. Er wordt gewoon heel
42 veel geld verdiend in de windmolenindustrie, in de zonne-industrie, door uitgerangeerde politici zoals
43 Ed Nijpels, enzovoorts. Dat is dus het tweede wat erbij hoort.

44 Ten derde: als je dat dan allemaal gelooft, dan is het nog absurd om als Nederland tot misschien
45 wel 1.000 miljard te gaan uitgeven aan een klimaatverandering van 0,00007°C.

46 Het laatste punt dat ik misschien graag wil maken is het volgende. Ik hoor mensen dan steeds
47 weer vragen: waar moeten we dan onze innovatiekracht vandaan halen? Wat moeten we dan doen als
48 er misschien toch iets van een zeespiegelstijging optreedt als die klimaatverandering, al dan niet
49 veroorzaakt door CO₂, doorgaat? We kunnen heel goed investeren in beter onderwijs. We kunnen heel
50 goed investeren in adaptatie, mochten er problemen ontstaan. We kunnen ook heel goed de
51 mogelijkheden uitdiepen om daadwerkelijk iets te doen aan de reële milieuverontreiniging. Plastic soep,
52 herstel van het regenwoud, malaria de wereld uitbannen en noem het allemaal maar op: daar is allemaal
53 ruimte voor als wij afstappen van deze waanzin.

Bijlage V

1 Ik hoor de heer Öztürk in het voorbijgaan zeggen dat ik een jasje aan moet trekken. De toedracht van
2 mijn outfit zal dadelijk duidelijk worden.

3 Voorzitter. Het is inmiddels ruim een jaar geleden dat we in deze Kamer spraken over het fatale
4 ongeval met een ondeugdelijke mortiergranaat in Mali, waarbij twee Nederlandse militairen, Kevin
5 Roggeveld en Henry Hoving, om het leven kwamen en een derde militair ernstig gewond raakte. Gehuld
6 in een niet-functioneel OPS-vest wilde ik toen deze Kamer duidelijk maken dat het verschrikkelijke
7 ongeval in Mali niet op zichzelf stond, maar dat de mannen en vrouwen binnen onze krijgsmacht iedere
8 dag opnieuw geconfronteerd worden met gebrekkig materieel. In het beste geval kopen ze zelf dan
9 maar betere kleding, schoenen enzovoorts. In het slechtste geval komen ze, zoals Henri en Kevin, om
10 het leven omdat een of andere inkoper bij Defensie ouwe troep van de Amerikanen koopt zonder de
11 kwaliteit te testen. De Amerikanen lieten nota bene zelf in het koopcontract opnemen dat het ouwe
12 troep was. Dit kan zo echt niet meer. Dat was toen onze boodschap. Minister Hennis trad af. Er zouden
13 lessen uit worden getrokken. Maar in de maanden na het debat stroomde onze mailbox vol met
14 berichten van militairen die zich volledig herkenden in ons verhaal en nog tal van nieuwe voorbeelden
15 noemden over steeds maar voortdurende, erbarmelijke omstandigheden binnen het Nederlandse leger.
16 Vandaag sta ik in mijn hemd, net als onze militairen. De nieuwe minister heeft zich onvoldoende ingezet
17 voor de verbetering van hun arbeidsomstandigheden.

18 Ook het afgelopen jaar kwamen weer regelmatig ernstige tekortkomingen binnen Defensie aan
19 het licht. Van problemen met de voedselveiligheid in legerkantines, legionella-uitbraken in kazernes, tot
20 wc's en douches die niet werken, slechte internetverbindingen en opnieuw kleding die niet deugt. Het
21 is om woest van te worden. Zeker nu weer 1.000 militairen die voor een oefening naar het koude
22 Noorwegen zouden vertrekken, daar zonder jas heen zouden moeten. Hoe kon dat gebeuren? Nou, zo
23 blijkt uit de brief van de staatssecretaris, het ging om een oefening in een omgeving waar het soms koud
24 kan zijn, maar gemiddeld genomen in deze maanden niet. Welke dwaas begrijpt nou niet dat een missie
25 naar Noorwegen in deze tijd van het jaar koud zal zijn? De gemiddelde weerstemperaturen laten dat
26 ook zien! Wie bent u, mevrouw Visser? Wat doet u op deze positie? [...]

27 Wat weet u van Defensie en van de noden van militairen? Waarom bent u aangewezen om te
28 waken over die mensen? [...]

29 Wie is de staatssecretaris? Wat doet zij op deze positie? Waarom is zij aangewezen om te waken
30 over datgene wat onze militairen wel of niet nodig hebben, om te waken over wat de belangrijkste
31 prioriteit van ons land zou moeten zijn: ons immuunsysteem, onze zelfverdediging. Een
32 bestuurskundige, lees ik op Wikipedia, afkomstig van het ministerie van Financiën, maar nu even bij
33 Defensie gestationeerd, ongetwijfeld op weg naar een volgend kartelbaantje. Bij het aanbieden van de
34 Defensienota 2018 aan de Kamer in maart van dit jaar, zei de minister: "na decennia van bezuinigingen
35 slaan we de bladzijde nu definitief om". Wat is dat voor beeldspraak? [...]

Bijlage V

36 Ik kan nog veel meer voorbeelden geven, meneer de voorzitter, van alle berichten die wij krijgen
37 van militairen in kazernes die daar geen deugdelijke leefomgeving hebben, over legionellabacteriën,
38 zoals ik al noemde, in douches, over wifi die niet werkt, enzovoorts, enzovoorts. Het is om werkelijk
39 hoorndol van te worden.

40 De minister heeft nu gezegd: we gaan de bladzijde omslaan, definitief gaan we de bladzijde
41 omslaan. Maar wat is dat voor beeldspraak? Ik heb de ouders en nabestaanden van Kevin Roggeveld en
42 Henry Hoving in de ogen gekeken, hier in de Kamer. We slaan de bladzijde om. Nee, dat waren geen
43 woorden die ik uit mijn strot had kunnen brengen. We slaan de bladzijde om. Hoe kom je erop?

44 Het kabinet trekt de komende jaren stapsgewijs slechts 1,5 miljard euro per jaar extra uit voor
45 ons defensiemateriaal en ons defensieapparaat. Dat is structureel te weinig. Forum wil het omhoog
46 brengen naar 2% van het bbp. Daar is het geld voor. Er is een begrotingsoverschot. De staatssecretaris
47 moet toezeggen dat zij dat vandaag gaat doen.